

מסורת ישראל

חודש ניסן

מנהגים ומסורות

העם היהודי, המפוזר והמפורד בין העמים בכל קצווי תבל, שמר בכל נפשו ובכל מאודו על נכסי הרוח שהנחילוהו אבותיו מאבות-אבותיו עד לאבות האומה. שמירת המסורות ומנהגי האבות הינה ערך עליון ביהדות. וההליכה בדרכי האבות ושמירת אורח חיי האבות ותרבותו היחודית של מנהגיו המסורה הינה מיוסדותיו העיקריים של שמירת ההלכה היהודית הצרופה כתיקנו. שמירת המנהגים הדתיים וההלכתיים היא המורה ליהודי בכל מקומות מושבו איך יתנהג ואיך יפסוק את המחלוקת ההלכתית, ובכל שאלה ובעיה שלא היה היהודי יכול לפתור היה מורה ופוסק כפסק ההלכתי המפורסם "פוק חזי מאי עמא דבר" (=צא וראה איך מתנהגים העם). המנהג היהודי היה התריס היחיד ששמר ושימר את אורח החיים היהודי מפני רוחות הסער שאיימו לשוברו ולמוחקו. הוא היה המגן שהגין על העבר היהודי המפואר ועל שמירת חיי התורה והמצוות כהלכה בקרב העם היהודי בהיותו נודד ממדינה למדינה ומארץ לארץ, ובהיותו נרדף על ידי תושבי ארצו בכל ארצות מושבו. והוא היה חוד החנית במלחמת גדולי הדור האחרון שעמלו לבצר את חומות היהדות נגד אלו שרצו לקעקע את יסודותיו ולהחזיר את רוח החילוניות במחנה היהודי. היטב ידעו הצדדים הנצים שעל יסוד זה של שמירת המנהג היהודי תלוי ועומד עתיד המערכה לעתיד העם היהודי ואם את יסוד זה יוכלו לבצר, מובטח להם שהנצחון תשאר בידיהם.

מתוך צוק העתים במהלך הדורות, ומתוך אילוצים שונים, אם מחמת חוסר ברירה ומוגבלויות שונות שהגבילו את היהודי הנודד, ואם מחמת חוסר יכולת ואמצעים בארץ חדשה ונכריה, ואם מחמת שינוי טבעים באזורים מרוחקים, נשתנו המנהגים מעיר לעיר ומארץ לארץ, ונוצקו מנהגים ודפוסי תרבויות יחודיים בקרב תפוצות ישראל. לפעמים היו אלו אילוצים הלכתיים ששינו ועיצבו את המנהג היהודי במהלך שנות נדודיו. וכך נוצר הפסיפס המעניין של שלל המנהגים היהודיים המגוונים, היחודיים לעדות היהודיות, עדה עדה ויחודיותו מיוחדותו.

מטרת מכון "מסורת ישראל" הינה לחקור, לברר ולחשוף את מוצא מנהגי ישראל השונים בכל עדות ישראל לתפוצותיהם, מהו ארץ מוצאם, מתי הונהגו, למה הונהגו, איך הונהגו, איך נפוצו בתפוצות ישראל, איך התפתחו במהלך הדורות, איך עוצבו על ידי כל עדה ועדה, ואיך הגיעו עד לצורתם המיוחדת כפי שמקיימים אותה כיום. כמו כן ברצוננו לאסוף ולתעד את המנהגים היהודיים העתיקים שאבדו מאתנו מחמת צוק העתים ושינוי הזמנים.

(תועלת נוספת עולה מבירור מנהגים אלו, כדי להבין היטב את דברי הפוסקים שכתבו הלכות ונהגות כפי המנהג שהיה במקומם ובזמנם, וכיום שהמנהג שונה במקצת מכפי שהיה בזמנם, לפעמים עולים קשיים ואי-הבנות מחמת שאין מבינים נכון על מה כתבו ומה רצו לעורר, וע"י בירור העובדות יובנו בניקל דברי הפוסקים).

בסדרת המועדים וזמנים הבאה נאסוף את המנהגים היחודיים שנהגו בהם ישראל בימי חג ומועד, כל קונטרס יכלול אסופת מאמרים נכבדה שיקיף את מנהגי החג מהשתלשלותם ועד ימינו בתפוצות ישראל.

* * *

בעריכת קונטרס זה הלכנו בעקבות דרכנו בכל הקונטרסים. לא הובאו כלל בקונטרס ענייני הלכה והוראה מהלכות הפסח החמורות, היות וכל מטרתנו הוא רק לברר את מקור והשתלשלות מנהגי ישראל בלבד. וכל הרוצה להעמיק בהלכות ימים אלו יפנה לספרי ההלכה וספרי השו"ת וירוה צמאנו משם. וכאן לא הובאו פסקי הלכה כלל (זולת ציטוטים הנוגעים להבנת השתלשלות המנהגים).

היות וכל מטרתנו היא לברר את מקור הדברים, על כן ניסינו תמיד להצמד למקור ולצטט את כל הציטוטים מהספרים ככתבם וכלשונם, למען יוכל כל אחד לראות את מקור הדברים, ולהחכים משורש הדברים.

קונטרסים אלו הם מהדורת טיוטה ראשונית, החריש הראשון בעבודה הגדולה והעצומה, ורחוקים הם עדיין מרחק רב מהמהדורה המושלמת והסופית. מיותר לציין כי הקונטרסים עדיין לא עברו לא עריכה לשונית ולא הגהה ועריכה מקצועית. נשמח לקבל הארות והערות, וכמובן, נשמח על כל מי שישמח להעשירנו ולהחכימנו מאוצר ידיעותיו העשיר.

בשמחה רבה הננו שמחים להגיש בפניכם מהדורת טיוטה טרום נסיונית וטרם ראשונית של קונטרס לחקר מקורות מנהגי ישראל הנהוגים בתפוצות ישראל בימי חודש ניסן.

קונטרס זה מצטרף לסדרת הקונטרסים הקודמים שיצאו לאור במהדורות טיוטה, 'ימי הרחמים והסליחות-מנהגים ומסורות', 'חנוכה-מנהגים ומסורות', 'ניטל-מנהגים ומסורות', 'חודש טבת-מנהגים ומסורות', 'ט"ו בשבט-מנהגים ומסורות', 'חודש אדר-מנהגים ומסורות', 'פורים-מנהגים ומסורות', 'ל"ג בעומר-מנהגים ומסורות'.

המהדורה הנוכחית הינה עדיין טרום החרשה הראשונית, לא פתחו הסמדר וטרם הנצו רימונים. רחוקה עדיין עבודתנו מרחק רב מהשלמות הרצויה לה אנו שואפים להגיע, ובינתיים הננו נמצאים בשלב איסוף המנהגים הקיימים. סגנון הכתיבה גסה, ללא עריכה וללא עיבוד, מאסף של בליל סגנונות כתיבה שונות, והקריאה בה יכולה להיות לפעמים מעייפת ומייגעת. מטרת הוצאת המהדורה היא אך ורק כדי לשקף בבואה דבבואה ממטרתנו הסופית, בכדי שנוכל להעשיר ולהחכים מהערות והארות הקוראים.

בקשתנו שטוחה בזה לפני כל מי שקונטרס זה הגיע לידו. נא ונא שיתן לבכם למאמרים ופנו מזמנכם היקר בימי החג והמועד, שימו עיניכם בקונטרס זה, והעירו והאירו כיד ה' הטובה עליכם, ושלחו הערותיכם לאין נכון לו, וממילא רווחא שמעתתא.

©

יו"ל ע"י מכון מחקר 'מסורת ישראל'
לחקר מקורי מנהגי ישראל ומסורותיהם
בתפוצות ישראל

ירושלים, ניסן ה'תשע"ה

נשמח מאוד לקבל את הערותיכם
ותגובותיכם

amasoret@gmail.com

קונטרס "חודש ניסן-מנהגים ומסורות" כולל בתוכו 3 קונטרסים:

קונטרס "חודש ניסן-מנהגים ומסורות"
קונטרס "ביעור חמץ-מנהגים ומסורות"
קונטרס "ליל הסדר-מנהגים ומסורות"

אפשר ללחוץ על קישורים אלו כדי להגיע לקונטרסים השונים.

תוכן הקונטרסים

קונטרס "חודש ניסן"

פרק א' ראש חודש ניסן.....	ז
שמות החודש.....	ז
תענית ראש חודש ניסן.....	ז
פרק ב' מנהגי חודש ניסן.....	ח
אמירת פרשת הנשיאים.....	ח
אמירת תחנונים.....	ח
פקידת קברים.....	ח
ברכת האילנות.....	ח
פרק ג' שבת הגדול.....	ח
פיוטים לשבת הגדול.....	ח
דרשת שבת הגדול.....	ט
אמירת "עבדים היינו".....	ט
פרק ד' מנהגי ערב פסח.....	ט
ושאבתם מים בששון.....	ט
"מומור לתודה".....	ט
תענית בכורים.....	ט
ההכנות לפסח.....	ט
אפיית המצות בערב פסח.....	י
פרק ה' ליל התקדש חג.....	י
מערבית.....	י
הלל בביהכ"ס.....	י
ליל שימורים.....	י
קריאת שמע שעל המיטה.....	י
פרק ו' תפילות החג.....	י
פיוטים מיוחדים.....	י
תפילת טל.....	י
פרק ז' מנהגי החג.....	י
פרק ח' מנהגי יום טוב שני של גלויות.....	י
משתה אסתר.....	י
פרק ט' מנהגי חולו של מועד.....	יא
פרק י' מנהגי שבת חול המועד.....	יא
פרק י"א שביעי של פסח.....	יא
פרק י"ב אחרון של פסח.....	יא
הקולא בחומרות.....	יא
סעודת המשיח (או: סעודת הבעש"ט).....	יא
סיפור מעשה הבעש"ט.....	יא
פרק י"ג אסרו חג.....	יא
פרק י"ד שבת "געלע מצות".....	יא
שם השבת.....	יא
מנהגי השבת.....	יא
טעם המנהגים וביאור שם השבת.....	יב
טעם לחלות עגולות.....	יג
טעם לחלות ירוקות.....	יג

קונטרס "ביעור חמץ"

טז	פרק א' בדיקת חמץ
טז	פרק ב' שריפת חמץ
טז	פרק ג' מכירת חמץ
טז	פרק ד' חומרת הקטניות
טז	פרק ה' מנהגי אכילת מצה בפסח
טז	מנהגים באפיית המצות
טז	מצות מכונה
טז	מכונות לאפית מצות
טז	האוסרים
יז	המתירים
יח	האוסרים בדור השני
יח	המתירים
יח	מצות מצווה
יח	טענות האוסרים וטענות שכנגד
יט	נימוקים נוספים של האוסרים
יט	נימוק של המתירים
יט	מצות שמורה
יט	פרק ו' מנהגי זדירות שונים בפסח
יט	שרויה
כ	מחבורה לחבורה (ואכילת מזון מתועש)
כ	מנהגי זדירות שונים
כ	הזכרת שם לחם בפסח
כ	דגים
כ	מעיים
כ	שום
כ	פירות שאינם קלופים
כ	כלי שנפל

לקונטרס "ליל הסדר"

כב	שולחן הסדר
כב	מלבוש ה"קיטל"
כב	סדר הסימנים
כב	אמירת הסימנים וביאורם
כב	קערת ליל הסדר
כג	ארבע כוסות
כג	קדש
כג	ורחץ
כג	כרפס
כג	יחץ
כג	חטיפת האפיקומן
כג	זכר ליציאת מצרים
כג	מגיד
כג	הא לחמא עניא
כג	נוסחאותיו
כד	אמירת קטעי זוהר
כד	מה נשתנה
כד	חילוק קליות ואגוזים

עבדים היינו..... כד
 הטפת היין בהזכרת המכות..... כז
 מחלוקת התנאים במספר המכות..... כז
 פיוטים לאחר הסיפור..... כז
 'רבן גמליאל אומר'..... כז
 רחצה..... כט
 מוציא-מצות..... כט
 כמה מצות לוקחים..... כט
 טיבול..... כט
 הסיבה..... כט
 מרור..... כט
 מיני המרורים..... כט
 חרוסת..... לא
 כזית..... לא
 כורך..... לב
 מנהג הכריכה..... לב
 אמירת 'זכר למקדש'/כן עשה הלל' ונוסחותיה..... לג
 שולחן עורך..... לג
 אכילת ביצים..... לג
 צפון..... לג
 ברך..... לג
 הלל..... לה
 כוס של אליהו..... לה
 פתיחת הדלת..... לה
 שפוך חמתך..... לה
 נרצה-הפיוטים שלאחר הסדר..... לח
 ספירת העומר בליל ב' של פסח..... לח
 חסל סידור פסח..... לח
 ויהי בחצי הלילה..... לח
 אמן גבורותיך..... לט
 כי לו נאה..... מ
 אדיר הוא יבנה..... מ
 אלמעכטיגער גאט..... מא
 אחד מי יודע..... מא
 חד גדיא..... מב
 תירגום השירים לאדיש..... מב
 שיר השירים..... מב

מסורת ישראל

חודש ניסן

מנהגים ומסורות

פרק א'

ראש חודש ניסן

יום ראש חודש ניסן היה מאז ומעולם יום מיוחד לבני ישראל. וזאת, משום שיום זה סימל את תחילת השנה. ואת תחילת תקופת האביב, וראשית שנת היבול. האומות הקדמוניות, ברצותם לציין נקודות זמן שונות ואת חילופי עונות השנה, חילקו את ימות העולם לנקודות זמן, כאשר כל מחזור יכול נחלק ליחידה בפני עצמה שנקראת 'שנה'. ראש השנה חלה או בתחילת זמן החרישה והזריעה (מקביל לחודש תשרי) או בתחילת זמן בישול היבול וקצירתם. הבבלים והאשורים חלקו גם את השנה ליחידות קטנות יותר, כאשר כל מחזור ירחי חולק ליחידה נפרדת שנקראה בשם 'ירח'. בשנת חמה רגילה ישנם כ-12 ירחים.

המצרים לא התייחסו כלל למנין הירחי, ומנו את ימיהם רק כפי מסלול מחזור השמש, ואין בידינו שום ידיעה על שיטת החישוב שחישבו בני ישראל בהיותם בארץ מצרים. אך לפני מועד צאתם ממצרים, נצטוו משה לקבוע את הלוח העברי ע"פ הלוח הירחי, וחודש האביב¹ תשמש כציון תחילת השנה. וכה נכתב הציווי בתורה (שמות יב, ב): **"החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה"**. ומאז שימש היום הראשון לחודש האביב² כראש השנה הישראלית.

מאז יציאת מצרים ועד תקופת המלכים בישראל נמנו השנים למנין יציאת מצרים, והשנה החלה תמיד בתחילת חודש האביב³. בתקופת המלכים החלו למנות למנין המלכים, אך החיוב להתחיל את מנין השנים בחודש האביב עדיין היתה בתקפה, ולכן התחילה שנת המלך תמיד בראש חודש ניסן, ו"מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר, כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה, ואם לא עמד אלא באחד בניסן אין מונין לו שנה עד שיגיע ניסן אחר"⁴. גם בבבל שמרו היהודים על המנין המקורי, מאחר וגם הכובשים הבבלים והפרסים מנו את שנתם כעקרון העברי הקדום, והחלו את המנין בראש חודש ניסן, כאשר יום זה היה אצלם יום חג לאומי גדול, בהם התקיימו צעדות ענק ברחובות העיר, בהם הוצגו כל הצלחות האימפריות הכובשות הגדולות בשנה החולפת. ביום זה גם באו נציגים מכל הארצות הכבושות לשלם למלך הכובש את המס השנתי בעיר מושב המלך.

עם הזמן, כנראה בעקבות הכיבוש הסלווקי והרומאי⁵, נעזב המנין הקדום והיהודים החלו למנות את השנים כצורה השניה המונה מאז תחילת עונת הזריעה, ועל כן הועתק יום ראש השנה מראש חודש ניסן לראש חודש תשרי.

שמות החודש

בתורה נקרא חודש זה בשני שמות. פעמים הוא נקרא בשם סתמי- 'החודש הראשון', ולפעמים הוא נקרא בשמו המיוחד- 'חודש האביב', כך נזכר שם זה מספר פעמים בתורה. כגון: (שמות יג, ד) **"היום אתם יצאים בחדש האביב"**, (שמות כג, טו) **"את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריקם"**, (שמות לד, יח) **"את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים"**, (דברים טז, א) **"שמור את חדש האביב ועשית פסח ליהוה אלהיך כי בחדש האביב הוציאך יהוה אלהיך ממצרים לילה"**.

בספרי הנביאים לא מצאנו כל אזכור רשמי לשם מיוחד לחודש ניסן, והוא נקרא סתם בשם "החודש הראשון". אולם בלוח גזר שנכתב בתקופת המלכים⁶ קרא הסופר לחודש ניסן בשם 'ירח עצד פשת(ה)', שפירושו, חודש עקירת הפשתה.

כאשר גלו היהודים לבבל אימצו היהודים את שמות החדשים הבבליים⁷, וגם לחודש זה אומץ השם האכדי 'ניסנו' שפירושו באכדית 'ניצנים' על שם שהניצנים נראים אז בארץ. ומאז ואילך נקרא חודש זה בשם 'חודש ניסן'. את האזכור הראשון לשם זה אנו מוצאים באסתר (ג, ז) **"בחדש הראשון הוא חדש ניסן"**, ואח"כ בספר עזרא (נחמיה ב, א) **"ויהי בחדש ניסן"**. וכן נקרא החודש עד היום הזה.

תענית ראש חודש ניסן

במקורות הכתובים שבידינו לא מצינו שום אזכור על חגיגה מיוחדת שחגגו ביום זה בארץ יהודה וישראל. אך יש לשער, שבימי קדם בהיות יד ישראל תקיפה על ארצות הסביבה, כששלטו על המדינות השכנות ושמום למס עובד, כנראה התקיימו גם כן צעדות כאלו ואחרות בערי ישראל בראש השנה, כאשר נציגי המדינות הכבושות באו לשלם את סכומי המס השנתי. אך כאמור, אין שום מקור מתועד לכך וזה אינו כי אם הסתברות.

גם בימי הבית השני לא מצינו שום התייחסות מיוחדת ליום זה, בבית המקדש לא הונהג שום פולחן מיוחד ביום זה (למרות שיום זה היה גם יום חנוכת המשכן) והוקרבו בו קרבנות המוסף הרגילים בלבד כבכל ראש חודש. לבד משינוי אחד שהורגש ביום זה, בזה שקרבנות התמיד והמוספים כבר נקנו מהתרומה החדשה שנאסף בכל ערי ישראל בחודש אדר, ולא נקנו מתרומות השנה שעברה כיון שהתחילה שנה חדשה.

¹ דהיינו, החודש הירחי המקביל לתקופת האביב השמשית.

² דהיינו, היום הראשון בו נראתה המולד החדש במחזור הירחי המקביל לתקופת האביב השמשית.

³ יצוין, שמנין זה היה תקף לצורך ציון הימים, כתיבת דברי הימים, וכתיבת התאריכים בשטרות, ואילו החקלאים מנו את השנה לצרכים החקלאיים מירח האיתנים עד ירח האיתנים, כדי להקל על חישוב שנות היבול (כל שנת יבול היתה יחידה נפרדת לצורך חישוב ההכנסות וההוצאות), וכמו כן במצוות התלויות בארץ ובחקלאות התייחסו רק לשנת היבול ולא לשנת מנין השנים לצורך תיארוך, ולכן מנין השמיטין והיובלות נמנה מירח האיתנים ולא מחודש האביב.

⁴ ציטוט מראש השנה ב, א.

⁵ יצוין, שהרומאים עצמם החלו את השנה גם כן בתחילת האביב, בראשון לאפריל. ורק היהודים שמנו בשטרותיהם למנין המלכים היווניים מנו את השנים מתשרי, כנראה בעקבות המנין המוקדוני שמנה לכאורה מתשרי.

⁶ לוח גזר הוא "לוח השנה" העתיק ביותר שהתגלה בארץ ישראל. הלוח נכתב על אבן גיר בכתב עברי קדום ונמצא בחפירות תל גזר (מדרום מזרח לירמלה). ומשערים שנחרת בסביבות המאה ה-10 לפני הספירה, דהיינו סביבות תקופת מלכות שלמה המלך או זמן קצר אחריו, בתחילת ימי התפלגות הממלכה.

בלוח זה מונה הסופר את שמות החדשים בשנה על פי העבודות החקלאיות הקשורות לכל עונה, ומכאן שמו הנוסף - "לוח האיכר", ולא ידוע אם חדשים אלו היו נקראים כך בעצמם בשפת האיכרים או שהסופר רק פירט מה הוא צריך לעשות בכל חודש.

⁷ בראשית רבה, פר' וירא מח, ט "אמר רבי חנינא: שמות חדשים עלו מבבל".

לעומת זאת מצינו מאמצע ימי הבית השני ואילך שני התייחסויות סותרות שהונהגו ביום ר"ח ניסן. היו שנהגו להתענות ביום זה מאחר ונדב ואביהו מתו ביום זה⁸, המנהג הזה לכאורה קדום ביותר ולא ידענו מתי הונהג, ואף יכול להיות שמנהג הצום היה נהוג מימי אבותינו בדור המדבר. המקור למנהג הזה הובא במגילת תענית (פרק האחרון), וכה נכתב שם:

ואלו הימים שמתענין בהם מן התורה וכל המתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב: באחד בניסן מתו בניו של אהרן. ב' בניסן מתה מרים הנביאה ונסתם הבאר. בכ"ז בו מת יהושע בן נון.

אך במשך הימים נקבע יום ר"ח עם שמונת הימים הראשונים לחודש ניסן כימי חג שאסור להתענות ולהספיד בהם, מאחר שבימים אלו התקיים הדין המכריע בין הסנהדרין הצדוקי לסנהדרין הפרושי סביב שאלת הקרבת קרבנות התמיד מכספי יחיד, ולכן הפסיקו להתענות ביום ר"ח ניסן. גם ימים טובים אלו הובאו במגילת תענית (פרק א'), וכה נכתב שם:

אילין יומיא דלא להתענא בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון.

מן ריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למיספד. שהיו צדוקין אומרים מביאים תמידין משל יחיד וזה מביא שבת אחד וזה מביא ב' שבתות וזה מביא שלשים יום... וכשגברו עליהם ונצחום התקינו שיהיו שוקלין שקליהן ומניחין אותן בלשכה והיו תמידין קריבין משל צבור. וכל אותן הימים שדנום עשאום יו"ט.

דיון זה היתה לכאורה בסוף ימי שלטון החשמונאים, כאשר הסנהדרין הצדוקי ישבה בלשכת הגזית, והסנהדרין הפרושי (או שמעון בן שטח שישב בסנהדרין הזה) קיימו עמהם דיונים מייגעים כדי להחזיר את מוסרות הסנהדרין לידי הפרושים. וכנראה שמאז נקבעה התקנה לשקול בכל שנה שקלים לביהמ"ק⁹. עם הזמן והצרות שעברו ישראל בשנות השמד תחת השלטון הרומאי הפסיקו היהודים לציין את הימים שצוינו במגילת תענית, באונס או ברצון, ולכן התעורר מחלוקת בין האמוראים אם בטלה מגילת תענית או לא (הובא בגמרא ראש השנה יח, ב), ולכן בטלה איסור ההספד והתענית בשמונת הימים הראשונים של החודש. הבה"ג בספרו הלכות תענית קבע להלכה את תענית ר"ח ניסן וממנו הועתק לטור וממנו לשו"ע.

פרק ב'

מנהגי חודש ניסן

אמירת פרשת הנשיאים

אמירת תחנונים

פקידת קברים

ברכת האילנות

בימי חודש ניסן מתחילה חודש האביב, מתפתחים הסמדר ומנצים הרימונים. ברכת ראיא מיוחדת הוקבעה לימים אלו, כאשר רואים אילנות מלבליים והלבבות מתרחבים. וכך הובא בתלמוד איתא בגמרא (ברכות מג, ב): "אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלי, אומר: 'ברוך שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות, להתנאות בהן בני אדם'."

פרק ג'

שבת הגדול

פיוטים לשבת הגדול

מתוך מחזור בולוניה עמוד 149.

יוצר לשבת הגדול של פסח

אני חומה ושדי כמגדלות, אותם סרסר נורא תהלות, בעת פקדני להוציא מסבלות, בזמן התור השמיע קולות.

ידו שלח מן החור, הקריבני לעם ובחרני בחור, וסככני באברתו בארץ שיחור, דמי כנסתבוססתי החייני במחור, המו מעי גדלתו מלאחור.

קדוש

⁸ אפשר לשער, שהסיבה שבני ישראל לא חגגו ביום זה הוא כיון שבראש השנה הראשון שנחגג, קרה האסון הזה, ועל כן הפסיקו לחגוג ביום זה כליל, ומזה נובע מנהג הצום ביום זה.

⁹ על פרטי הדין, ועל פרטי המעשה מתי היתה ועם מי- עיין בארוכה ב'קונטרס 'חודש אדר-מנהגים ומסורות' בערך 'שבת שקלים' תחת הכותרת 'מתי נתקנה הקריאה'.

דרשת שבת הגדול

אמירת "עבדים היינו"

פרק ד'

מנהגי ערב פסח

ושאבתם מים בששון

"מוזמור לתודה"

תענית בכורים

ההכנות לפסח

עיין דרשה בענייני יציאת מצרים וחג הפסח לדרשן ביזנטי משלהי תקופת הראשונים.

ובערב הפסח, בני זמני אבירי הלב וחזקי המצח, ראיתם ביותר מדקדקים וזהירים, לעשות סריקין המצוירין ומצה עשירה לחולים ונשברים, וכדי שישאר¹⁰ כאיב ויחבש, כעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, ואין איש מהם יתחזק ויתאמץ, אם האשה שוהה עליהם עד שתחמץ, ומצות הגעלה, מדלדלת יורדת ואינה עולה, והלכות פסח בפסח, כמעט נשכחו נצח.

ובארבעה עשר בין הערבי, מועד צאתנו ממצרים, נערי בני ישראל מערכה מול מערכה, טחנו ברחים או דכו במדוכה לעשות חרוסת מקובץ מכמה מינים, זכר לטיט רעמסס ולחומר ולבנים, כל אחד מצפה וחוכה מתי ישלם תקונו לקוהיי ולסמוכיה, יורו עליו בשמים ראש כדי שיהיה נערך, ותבלין שיקנו מתגרי חרף, ואחר אשר מזה נחו ושקטו, שטו העם ולקטו, אל הגגות קרובו' ורחוקות, העשבים וירקות, זה יבקש החזרת ועולשין יחפש, וזה יתור אחר הכרפס, זה יחפון ירקא מעליותא, וזה מהדר אמרירא, וזה יסתפק אם יחסר כתקון רבינא, בתמכא ובחרחבינא, ביום ההוא כל איש שורר בביתו, יתן קולו ממעונתו ואמ' אל אשתנו, זריזותך הרב כיום הראיני לבקש טלה חלב ומריא וצאן השמאילי הימיני זיל לעזי טבחא דשמיני, ואתה בני שמע בקולי בנפש חפצה וברצון, לך נא אל הצאן, ובראת לנו שה לבית שה כשבי, וגדיי עזים טובי, ועשה לנו מטעמים, צלי קדר ובשל מבושל שתין צעי כתקון חכמים, ולעת ערב קורין את ההלל בנגינה ונעימה, אחר שקיעת חמה, ליל שמורים הוא משומר ובא מרעב וצמא, ובני ישראל מחזיקים בבשר ובלחם ביד רמה, איש על תרנגולים ויוני שובך לא יחמול אוכלים למעדנים ושותים בהסבת שמאל, כלם מסבין לאכול ולשובע שמחים ומתענגים, אוכלים ושותים וחוגגים, יאכלו את הפסח עצמותיו יגרמו עד שישלחו במשמניו רזון בשובה ונחת מתון מתון לא בבהילו ולא בחפזון, ארבע כוסות גדולים שותיהם ירוה וישבע, ארבעה המה חובה לבד כל התנדב ארבע דהוא עשרין וארבע, ואנומלין יין דבש ופלפלין, אחר סעודה חקה ארושה, להטיב עמל לחם עני ונהמא אקושא, ובעל הבית כטוב לבו בסעודתו, ידבר נחומים אל הכבודה צלעתו, לאמר את הגבירה כמה יגעת היום נפשי ירעה לי בראותי כמה תהמי ותהגי, ועתה אהובתי רני ושמחי חגיך חגי, קומי אוכלי בשר סגיא, מחר לבשי בגדי תפארתן עד כה אדרכמונים ריבוא, זה היום עשה יי' נגילה ונשמחה בו.

מתוך אבן בוחן עמ' 17.

¹⁰ בספר אבן בוחן שנדפס בקראטאשין בשנת תר"ג נדפס 'שישאר'.

**פרק ה'
ליל התקדש חג**

מערבית

הלל בביהמנ"ס

ליל שימורים

קריאת שמע שעל המיטה

**פרק ו'
תפילות החג**

פיוטים מיוחדים

תפילת טל

**פרק ז'
מנהגי החג**

**פרק ח'
מנהגי יום טוב שני של גלויות**

משתה אסתר

הובא במג"א.

**פרק ט'
מנהגי חולו של מועד**

**פרק י'
מנהגי שבת חול המועד**

**פרק י"א
שביעי של פסח**

**פרק י"ב
אחרון של פסח**

הקולא בחומרות

סעודת המשיח (או: סעודת הבעש"ט)

סיפור מעשה הבעש"ט

**פרק י"ג
אסרו חג**

**פרק י"ד
שבת "געלע מצות"**

שם השבת

ידוע לכל שאצל החסידים שבת אחר הפסח נקרא בשם מיוחד "שבת געלע מצות", ויש בשבת זו מנהגים מיוחדים בנוגע להחלות, ובס"ד נבאר קצת את פנימיות ענין השבת, שמו, ומנהגיו השונים.

והנה העולם נהגו לקרוא את השבת בשם "שבת געלע מצות", ונעיין במקור השם וטעמו. והנה המקור הידוע למנהג זה הוא בספר הק' אוהב ישראל¹¹ אבל שם בדבריו אינו מביא שיש שם מיוחד לשבת זה. אבל עי' בספר "אמרי פנחס"¹² שמביא בשם הרב ז"ל [ר' פנחס מקוריין]:

"מה שקורין העולם "געלע מצות" הוא טעות, אלא "גאולה מצות".

הרי לפנינו שכבר בימיו של הרה"ק מקוריין נקראת בשם זה, אלא שהוא שולל את הטעות ומעמיד את השם על דיוקו.

ועי' בספר הק' "ישמח ישראל"¹³ מביא ששמע מאביו [הרה"ק ר' יחיאל מאלכסנדר זצ"ל] בשם המגיד מקוזניץ זצ"ל שם שונה לשבת זו, וכה הם דבריו:

"שמענו מכ"ק אאמו"ר בשם המגיד הקדוש מקוזניץ זצלה"ה זי"ע, שהעולם קורין לשבת אחר פסח "שבת געלע מצות", והוא "גילוי מצות", עכלה"ק של המגיד הק' זצוקלה"ה זי"ע, ויש נוסחא שאמר שבת גאולה מצות".

הרי עלה בידינו ג' אופנים בשם השבת; געלע, גילוי, וגאולה. ובס"ד לפי כל טעם ולפי כל מנהג יל"ע מהו ביאור השם שניתן לשבת זו.

מנהגי השבת

עי' בסה"ק אוהב ישראל¹⁴ שלפני שמבאר פנימיות ענין שבת זו כותב בהאי לישנא;

¹¹ לשבת שאחר הפסח.

¹² סדר הפרשיות אות רי"ז.

¹³ פר' תזריע אות ג'-ד'.

”טעם למה שמנקדין אז הלחם משנה במפתח דוקא”.

הרי אנו רואים בדבריו אלו שהמנהג הוא שמנקדין את הלחם משנה במפתח, ואכן כך עמא דבר. אולם במקום אחד בדבריו בענין שבת זר¹⁵ מובא הענין בשינוי לשון;

”המנהג הוא מימים קדמונים לנקוב¹⁶ את החלות בשבת שלאחר הפסח במפתחות. ונעשה על החלה צורת מפתח, מנהג ישראל תורה הוא וצריך טעם”.

הרי ניתוסף בדבריו כאן חלק נוסף מהמנהג שגם עושין צורה של מפתח על החלה, חוץ מהניקוב שעושין ע”י מפתח.

בספר אמרי פנחס¹⁷ מביא ג”כ המנהג לנקב החלות במפתח, אבל מוסיף ענין נוסף:

”בשבת שאחר הפסח עושין כעין מצות וכו’ רמז למצות הנאכלות עם פסח שני. ומנקבין החלה במפתח, רמז דתרעין פתיחין עד פסח שני וכו’...”

הרי ניתוסף מנהג נוסף של עשיית כעין מצות חוץ ממנהג המפתח. ולמעשה נהוג בק”ק לעשות חלות עגולות בשבת זו, ואולי זהו הכוונה שעושין כעין מצות. או צד אחר יש לומר דנהוג בק”ק לעשות החלות ירוק, ואולי זהו הכוונה כעין מצות בצבען.

טעם המנהגים וביאור שם השבת

לסיכום מצינו ד’ מנהגים שונים שנהגו ישראל קדושים בשבת זו. ניקוב החלות במפתח, עשיית צורת מפתח על החלה, לעשות חלות עגולות [כעין מצות], לעשות החלות ירוק. ויש ליתן טעם לכל מנהג וביחד יתבאר שם השבת.

והנה הצד השווה שבין כל השמות הוא, שכולם קראו את השבת בשם מצות. ורק נחלקו בתיבה האחרת, והוא ענין קשה להבין מהו ענין המצות, ואף שהבאנו לעיל שיש מנהג לעשות החלות עגולות והוא דומה למצות וכמובא מהרה”ק מקורין צ”ל, עדיין צ”ע דהרי מד’ המנהגים שהובאו לעיל מנהג זה נהוג רק במקצת מקומות לעומת שאר המנהגים שנהוג ביותר מקומות, והדבר צ”ע.

למעשה השם הנפוץ ביותר הוא ”שבת געלע מצות”, אבל בד בבד גם שם זה הוא שם הקשה ביותר להבין מהו ענין השם הזה, וכלומר דהא בספרים הקדמונים לא מצינו שיבארו ענין שם זה. ובוודאי שההבנה הפשוטה ביותר הוא על שם מה שנהוג לעשות החלות ירוקות, אבל גם מנהג זה לא מצאנו בספרים הקדמונים.

ולמעשה כבר הובא באמרי פנחס שאכן י”א דהוה טעות והנכון הוא לומר ”גאולה מצות”. אבל מכל מקום הרי לא ביאר קשר שם השבת למנהגי השבת¹⁸.

והנה הגירסא השלישית ”שבת גילוי מצות” מבואר היטב בסה”ק ישמח ישראל וזהו דברות קדשו בפר’ תזריע אות ג’;

”כנודע דהמצות הם מוחין דאבא המרומז בחכמה... והן יראת ה’ הוא חכמה, היינו כאשר איש ישראל מקדש ומטהר המוחין והמחשבות שלו שהם תיקון מדת חכמה ובינה, אז הוא בא לידי יראת ה’... וכאשר יטהר ויקדש המוח והמחשבות בקדושה ובטהרה בא היראה מהעלם אל הגילוי ומתפשטת בכל איבריו עד שנראה וניכר היראה על פניו ממש... וכאשר בכל שבת קודש מתפשטת היראה על כל אחד ואחד... אז נתגלה וניכר פעולת המצה שע”י נטהרו המוחין ופרי עשתונותיו הוא היראה הבאה על פני האדם אחר כך... ממילא כאשר אור השבת הופיע ביקרו אז נגלה לעין יתרון היראה שיש לו מאכילת מצה ומכל עניני חג הפסח, ולכן נקרא שבת גילוי מצות”.

ובהמשך דבריו שם מבאר הישמח ישראל הקשר בין שם זה למנהג ניקוב החלות, ואלו דבריו שם;

”ואולי גם המנהג לנקב החלות במפתחות בשבת זו... הוא ג”כ לדרכינו מרמז על היראה השופע מאור אכילת המצה, וכדברינו, כי מפתחות רומזים ליראה כמאחז”ל מי שיש בו תורה ואין בו ירא’ ש דומה לגזר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו בהי עייל, כי היראה הוא המפתח הגדול ליכנס בחדרי התורה, ולסבב את עצמו באור מקיף מאור תורה הקדושה, ולהתבונן בסודותיה, אשר לא כן הוא הלומד בלי יראת שמים אז הוא אינו נכנס בהתורה והתורה הקדושה אינה נכנסת בו, והמה נפרדים זה מזה, משא”כ הלומד ביראה אז התורה דבוקה בו, ומגינה עליו בין בעדנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה, כי היא תמיד דבוקה בנפשו וקשורה במחשבתו... ד’ יטע בליבנו אהבתו ויראתו בזכות אכילת המצה והשבת קודש...” הרי נתבאר הטעם והמנהג בחדא מחתא.

ועי’ עוד שם באות ד’ שחוזר על דבריו בתוס’ ביאור, דבשבת קודש זו נגלה לעין כל יתרון היראה שגרמו המצות בליבו ומחשבתו במשך ימי הפסח.

¹⁴ לשבת שאחר הפסח.

¹⁵ בליקוטים חדשים לפר’ שמיני.

¹⁶ נכון לציין כי לעיל כתב הלשון ”מנקדין” וכאן הלשון ”מנקבין” ואולי שני ענינים הם, ויל”ע.

¹⁷ סדר הפרשיות אות רי”ז.

¹⁸ ואולי יש לומר ביאור שם השבת להקורין אותו ”גאולה מצות” עפ”י הסיפור הידוע מכ”ק מרן מהר”י צוק”ל עם השואל ומשיב מלעמבערג, ותוכן הסיפור שמרן זי”ע אמר תורה לבאר מה שאומרים בכורך פסוק דפסח שני, שבנ”י משתוקקים שאולי עוד יזכו לאכול את הפסח השני בהאי שתא אף שלא אכלו את הפסח ראשון. וכשאחד הרצה את הדברים בפני השו”מ אמר שמתפלל איך שכח מרן גמ’ מפורשת שאם כל ישראל היו טמאים אין מקריבים פסח שני. והחסיד אמר שיקשה את הקושיא למרן כשיחזור לבעלזא. ואכן הנ”ל הרצה את קושית השו”מ בפני מרן אמר לו מרן שמתפלל איך שכח ה’לעמבערג רב’ ירושלמי מפורשת שהוא מחל’ תנאים ומרן אמר דברות קדשו עפ”י אותה שיטה. ולפי”ז אולי יש לומר דהא כתב האמרי פנחס שעושין את החלות כעין מצות רמז למצות שאוכלים עם פסח שני, וא”כ הרי שפיר יש לומר שזהו ביאור השם גאולה מצות שתיכף בשבת אחר הפסח עושים חלות כעין מצות לרמז שמחכים אנו אולי עדיין נזכה להקריב את הפסח השני ולאכול מצות מצוה.

ביאור נוסף יש לומר עפ”י דברי מרן מהר”ד צ”ל שביאר ענין החלות עגולות זכר לקרבן תודה על שנאלו [הובא למעלה] וע”כ קורין את השבת שבת גאולה מצות, כי בשבת זו צריכין להזכיר ולהודות על ענין יציאת מצרים.

והנה באוהב ישראל כתב ששה טעמים למנהג זה, ונביא את כל הטעמים בקיצור.

טעם א'

כי ממחרת הפסח התחילו בני ישראל במדבר לאכול מעבור הארץ ופסקו לאכול מן. וע"כ הוצרכו להתפלל על הפרנסה, וכידוע יש שער לכל דבר וכמו שאנחנו מתפללים שיפתח השי"ת שערי פרנסה, וע"כ נשתרבב המנהג לעשות צורת מפתח לרמז שיפתח לו השי"ת שערי פרנסה¹⁹.

טעם ב'

כי בימי הספירה סופרים מ"ט ימים ע"ד סוד נ' שערי בינה, ואנחנו הולכים משער לשער בכל יום, ולכל שער יש מפתח וע"כ עושין צורת מפתח²⁰.

טעם ג'

דשבת שאחר הפסח הוא תמיד בשבוע השניה של ימי הספירה שאז מתקנים מידת הבינה שהוא גבורה, וע"כ מרמזים שמכל מקום הרי הוא פתח ושער לכל החסדים שיבואו אחרי זה, ולכל שער הרי יש מפתח וע"כ עושין צורת מפתח²¹.

טעם ד'

דבפסח כל השערים היו פתוחין ואח"כ ננעלו נשערים²² ואנו צריכין לפותחן וע"כ מנקדין החלה לרמז שע"י מצות השבת אנו פותחים מעט את הפתח כחודה של מחט, והשי"ת יפתח לנו כפתחו של אולם²³.

טעם ה'

שבשבת זו מברכים חודש אייר שבחודש אייר התחילו לאכול את המן²⁴.

טעם ו'

עפ"י דרך הקבלה²⁵.

טעם לחלות עגולות

ע"י בלקט אמרי קודש²⁶ שהביא ממרן מהר"ד שביאר בקדשו טעם עשיית חלות עגולות, ותו"ד הקד' כי כשבני ישראל יצאו ממצרים נתחייבו בקרבן תודה כדין היוצא מבית האסורים אבל בפסח אי אפשר להביא קרבן תודה דהא מביאים חמץ, ע"כ השלימו בנ"י לאחר פסח על ידי חלות חמץ, וחלות תודה היו עגולות, ועל כן עושין לזה זכר.

טעם נוסף מובא שם, שהוא זכר לעוגות שהוציאו בנ"י ממצרים וטעמו בהם טעם מן, והמן הרי היה כזרע גד עגול.

וכ"ק מרן אדמו"ר שליט"א נתן טעם לשבח בביאור מנהג עשיית חלות עגולות, ואלו דבריו²⁷:

"וי"ל הרמז בזה, על פי דאיתא במדרש²⁸ עה"פ יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה: יודע ה' ימי תמימים זו שרה שהיתה תמימה במעשיה, אמר ר' יוחנן כהדין עגלתא תמימתא. ופירשו בספרי יראה, "עגלתא, פירוש דבר עגול שאין לו שום סוף וקץ ובכל מקום היא ההתחלה, לפי שהוא היקף אחד ונעוץ סופו בתחילתו". והיינו שעבודת השי"ת היא כדבר עגול שאין לו ראש וסוף, כיון שעל האדם לדעת תמיד שלא הגיע עדיין לתכלית הנרצה, אלא צריך להוסיף עוד יותר ויותר, עד בלי סוף וקץ.

ולכן לאחר חג הפסח, שבו קיימו בני ישראל הרבה מצוות דאורייתא ודרבנן, המנהג לעשות חלות עגולות, לרמז שצריכים לשמור את הקדושה שזכו לה בחג הקדוש שלא תכלה ח"ו, אלא להמשיך ולהוסיף עליה תמיד יותר ויותר עד בלי סוף וקץ".

טעם לחלות ירוקות

ע"י עוד בלקט אמרי קודש שם הטעם שעושין חלות ירוקות, דא' במדרש (שהש"ר ה, ה) עה"פ דודי צח ואדום - צח בארץ מצרים ואדום למצרים, וע"כ עושין ירוק שהוא צבע משותף של לבן ואדום כי היה אז נגוף למצרים ורפוא לבני ישראל.

¹⁹ ליקוטים חדשים לפר' שמיני והובא בטעמי המנהגים אות תקצ"ז.

²⁰ ליקוטים חדשים לפר' שמיני.

²¹ ליקוטים חדשים לפר' שמיני.

²² ובדברי האמרי פנחס שהובא לעיל נתבאר להיפך שבא לרמז דתרעין פתיחין.

²³ לשבת שאחר הפסח, והובא בטעמי המנהגים אות תקצ"ו.

²⁴ לשבת שאחר הפסח.

²⁵ אוהב ישראל לשבת שאחר הפסח.

²⁶ מועדים עמ' רצ"ו.

²⁷ דברות קודש שמיני עמ' קכ"ה.

²⁸ בראשית רבה נח, א.

א. המנהג לעשות החלות עגולות ולנקבם בצורת מפתח, כן עושים את החלות בגוון צהוב. עושים את כל הי"ב חלות עגולות, חלקם בגוון צהוב, חלקם בצורת מפתח, כך הוא בכל הסעודות. בתורה של ליל שבת קודש, נותן מרן שליט"א – על פי רוב, טעם לשבח על מנהג קדום זו (ומביא גם מה שאמר מרן מהרי"ד זי"ע ומרן מהר"א זי"ע בזה).

ב. בשבתות שבין פסח לפסח שני (החל משבת געלע מצות), מוסיפים להביא ולאכול מצה שרויה עם פיש-יאך לפני אכילת הדגים. יחד עם צלחת הקטנה של פיש-יאך, מביאים צלחת גדולה ובו שתים או שלוש מצות שרויים. תחילה אוכל מרן שליט"א מן פיש-יאך, ואחר כך אוכל את חתיכת המצה השרויה, ומחלקים הימנה שיריים.

ג. כמו כן, עד פסח שני, מוסיפים להביא יחד עם הצלחת של המרק, צלחת נוספת ובו שבעה קניידלעך, אחד גדול וששה קטנים, והם נקראים בעל שם'ס קניידלעך (כנגד מרן הבעש"ט הקדוש זי"ע וששת תלמידיו), על שם מה שהנהיג מרן הבעש"ט הק' זי"ע שלא לאכול געברקאטס בפסח, ותחת זה אוכלים קניידלעך מאחרון של פסח (כנ"ל) ואילך. כיום ישנו צלחת נוספת של קניידלעך, מאותם שעושים כמה מן החסידים. (מקצת מן הקניידלעך, נעשית על ידי הממונה על העירוב, הרה"ח ר' אהרן דוד מושקוביץ הי"ו, מן המצות של עירובי חצרות של השנה שעברה, (ראה לעיל).

ד. באמירת דברי תורה בסעודה שלישית של שבת געלע מצות, נוהג מרן שליט"א (פעמים רבות) להביא את מה שאמר מרן מהר"א זי"ע ומרן מהרי"ד זי"ע, בשם רב האי גאון, כי עיקר שמחתם של ישראל היה בחזירתם מן הרגל, ומביא על זה הפסוק (מלכים א כ, יא) "אל יתהלל חוגר כמפתח", (עיי"ש בדב"ק), ומוסיף מדיליה ועל פי דרכו בקודש.

מנהגי ימי ספירת העומר מופיעים בקונטרס "ל"ג בעומר-מנהגים ומסורות".

מסורת ישראל

ביעור חמץ

מנהגים ומסורות

פרק א' בדיקת חמץ

פרק ב' שריפת חמץ

פרק ג' מכירת חמץ

עיין מועדים בהלכה של זוין.

פרק ד' חומרת הקטניות

עיין דרשות ר"י אבן שועיב פרשת צו, אודות חומרות שונות באורז מצד הדין ומצד מידת חסידות.

עיין עשיית פת מקטניות לבשלה בפסח.

פרק ה' מנהגי אכילת מצה בפסח

מנהגים באפיית המצות

עיין זמן גרמא - אפיית מצות לחג הפסח.

מצות מכוונה

מכוונות לאפיית מצות

בשנת תרט"ז בערך, הומצאה בוניה, על-ידי אופה יהודי, מכוונה לאפיית מצות. המכוונה התפשטה במהירות רבה בכל רחבי פולין וגאליציה. היה זה חידוש מפתיע בגאליציה אשר יהודיה הורגלו לאפות את מצותיהם ביד ומתוך זהירות יתירה. החידוש עורר תסיסה שהסעירה את כל העולם הלמדני היהודי שבפולין ובגאליציה.

אמנם, מכוונה לעשיית מצות הומצאה עוד בשנת תקצ"ח על ידי המכונאי ר' איציק זינגר מראפשוויר שבאלזס-לוטרינגן. אבל מכוונה זו לא עוררה כל הדים. להיפך היא זכתה להסכמת רבני צרפת וגרמניה. הראשון שהסכים למכוונה היה רב העיר באפשוויר רבי ליפמן בהרז"ל ואליז הצטרפו גם "מיכאל סעריף בלא"א מ' משה ז"ל חנה בערגהיים ואגפיה", רבי קאפיל אינרייך אב"ד פריז ורבני גרמניה - רבי יעקב יוקל עטלינגר בעל "ערוך לנר", רבי וואלף המבורג, ר"מ בפיוורדא ומחבר "שמלה חדשה", רבי יצחק דב במברגר אב"ד ווירצבורג.

הויכוח התעורר, כאמור, רק כשהומצאה המכוונה במלכות הקיר"ה, היא ממלכת אוסטריה-הונגריה הגדולה, על אגפיהם מרובי האוכלוסיה היהודית.

האוסרים

הראשונים שנזדעקו לאסור את המכוונה היו רבי שלמה קלוגר, פארה של העיר ברעד וגאליציה כולה ורבי מרדכי זאב איטינגע מלבוב.

ההיתר שנתנו רבני צרפת ורבני אשכנז, אינו נוגע לו, לרבי שלמה קלוגר

"ואין ללמוד מן האשכנזים מכמה טעמים... אל תשנו מנהג אבותיכם. האשכנזים יעשו מה שלבם חפץ כדרכם ואנחנו נלך בעקבות אבותינו ומהם לא נזוז ימין ושמאל".

חריף יותר היה רבי מרדכי זאב איטינגע, שראה את המכוונה בעבודתה ושעליו הסתמכו כל האוסרים. הוא משמיע דברי זעם קשים:

"כי אש תוקד בקרבי ובלבי עצורה, בראותי כי פשתה משפחות אשר היא לקרחת ולגבחת, בערי אשכנז, גם במדינתנו אשר עודנה משובחת, לבלתי אחוז בקורי עכביש ולצודד נפשות לפורחת, ואחריהם ינהו לקלקל ארחות ומה גם במצווה הזאת החמורה".

שניים מרבני הדור - רבי חיים דמביצר ראב"ד קרקא והיסטוריון מפורסם (מחבר "כלילת יפי". היה ער לפעילות ציבורית, גם בענין מעות ארץ-ישראל, שפרנסי הקהילות החלו משתמשים בהם לצרכי הקהילה, פנה ר"ח דמביצר לגדולי דורו וביקש איסור על העברת כספים מצדקה לצדקה. דברי המשיבים פורסמו על ידו

בקנטרס "מגיני הארץ". ירושלים תרס"ד). ורעו - רבי אריה ליב הורוויץ מבית הדין בקראקא, מיהרו לשגר את איסורו של רבי שלמה קלוגר מבראד שפורסמה על ידו בקונטרס "מודעה לבית ישראל" ואת עדותו של רבי מרדכי זאב איטינגע לכל גדולי דורם. הם ביקשו את הצטרפותם לאיסור מכונת המצות.

רבים מרבני הדור נענו ואסרו את המכונות ודבריהם מלווים בביטויים קשים. ביניהם: רבי יהושע השל אשכנזי - רבה של לובלין, רבי מאיר אורבך - רבה של קאליש, ובעל "אמרי בינה", רבי דב בריש מייזלש - רבה של וורשה.

חריפות במיוחד היו תשובותיהם של צדיקי החסידות, שראו במעשה המכונה, צעד נוסף של ההשכלה שנואת נפשם. להלן כמה ממכתבי צדיקי החסידות באותו דור בקשר למצות המכונה. כותב הצדיק הגאון המפורסם רבי חיים הלברשטאם מצאנז, בעל "דברי חיים":

"בדבר השאלה אם מותר לעשות מצות לפסח על המשינען הנה ראיתי "תשובות גאוני זמנינו" שהסכימו לאסור וצדקו מאוד בדבריהם, הגם כי על קצת דברים יש להשיב אך די לאסור בזה, אולם גם לדעתי הרבה טעמים עפ"י דין לאיסור אך הם כמוסים אתי כאשר כן קיבלתי מפי מו"ה ז"ל שבכמות אלה הדברים אין לגלות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט והשומע ישמע וגו' ולכן בדרך החלט אומר לכם כי העושה מצות על כלי זה הוא חמץ גמור ועוד זאת אודיע כי העיד לפני אדם חשוב סוחר נכבד מפה שהי' אשתקד באונגארין וראה אצל קלי הדעת עושין מצות על המאשין והראה להם שהוא חמץ גמור ונתביישו מאד וגם אמרו לו שהרב המתיר להם מתחרט מאד ולכן ידידי לדעתי שאין להתיר זה בשום אופן ואם לא יאבו שמוע מה נעשה להם אם אוכלים חמץ ממש בפסח ועיין בפסקי מהרי"א שהביא ראי' "שאין להקל מחמת חשש שיצאו חוץ לד"ת" ולכן אין להתיר בשום אופן וד' יצילנו משגיאות ומכשולות ח"ו והיה שלום. יום ב' ער"ח ניסן תרי"ח לפ"ק".

ובתשובה אחרת הוא כותב:

"והעיד פה נגיד א' ובפני עדה קדושה איך שאשתקד היה במדינת הגר וראה שאפו מצות על מאשין והראה להם שהוא חמץ והודו לו שיראי השם חלקו ע"ז גם הרב המתיר להם נתחרט על מה שהתיר לכן איך שייך חשש לעז. תמהני על הרב הגאון דקהלתכם מה לו להרבות בפלפול בשביל דבר מבוזה כזה והנה גוף המאשין לא ראיתי ואולם לפי מה שציירו לפני נ"ל טעם גמור לאסור אך לא רציתי לגלותו כי אין דנין רק בראיית עין. סוף דבר נ"ל בבירור שאסור ללוש על מאשין כזה ומחמת טרדות החג הקדוש אפסוק ואומר שלום. ניסן תרי"ח".

ביתר חריפות כותב רבי יצחק מאיר אלטר, אבי השושלת של "גור" ומחברם של "חידושי הרי"ם" ו"תשובות הרי"ם" הלמדניים, הרי"מ מגור לא ראה את המכונה, אבל חשש שזהו מעשי משכילים, כפי שנראה ממכתבו. הוא קורא למחדשים אלה "תלמידי ירבעם בן נבט".

ב"ה ג' אמור כ"ח למב"י תרי"ח לפ"ק ווארשא יע"א.

"על דבר שאלתם אודות המצות לחג הפסח על ידי מאשין וכו' הנני מסכים לאסור כו' וה' יציל את עמו מאותן אנשים שלוחי היצר הרע תלמידי ירבעם בן נבט המתחכמים לנשל מכל מצווה מעט מעט. וכוונתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם. ד' יפר מחשבתם ועצת ה' היא תקום ותדפיסו הדברים לאסור וגם דעת הגאון מופת הדור מו"ה שלמה קלוגר נ"י מבראד שהסכים ג"כ לאסור. דברי ידיד נצח. - הקטן יצחק מאיר בהרב מוהר"י ז"ל".

לא פחות חריף בתשובתו הוא הגאון הענוותן רבי אברהם לנדא מטשעכנוב, שעל אף שהיה מתפלל בנוסח אשכנז, נהרו אליו אלפי חסידים וכה הוא כותב:

"ב"ה פה"ק טשעכניאוו יום ג' ל"ה למב"י תרי"ח לפ"ק.

בדבר המתפרצים לעשיית המצות לחג הפסח בכלי מאשינע ברור לדעתי כי הוא ענין רע, והיזיקו מצוי ליפוק מינה חורבא ומכשלה באיסור חמץ בפסח, ומהראוי למחות בהעוברים להפרישם מאיסורא.

וכבר האריכו בזה הגאונים גדולי הדור דע"י בתשובותיהם. וכו'".

אל האוסרים מצטרפים גם רבנים אחרים: רבי ישראל יהושע טרונק מקוטנא - מחברם של "ישועות ישראל" ו"ישועות מלכו", רבי משולם ישכר הלוי הורוויץ מסטאניסלאב - מחבר "בר ליואי", רבי משה נחום ירושלימסקי אב"ד קילץ בעל "מנוחת משה", החכם הספרדי הידוע - רבי חיים חזקיהו מדיני בעל "שדי חמד". כמעט כל רבני פולין הקונגרסאית הצטרפו לאיסור המכונות.

המתירים

לעומת מתנגדים חריפים אלה למכונת המצות, נמצאו רבנים רבים שלא רק שהתירו את מצות המכונה אלא שראו במצות אלה הידור מצווה.

רבני אשכנז הצטרפו כולם להתיר. אליהם הצטרף רבי אברהם שמואל בנימין סופר - רבה של פרשבורג ובעל "הכתב סופר" ואחריו נהו כל רבני הונגריה וקהילות הונגריה שלא השתייכו לחסידים. "והסכמנו לאפות עליה - כותב "הכתב סופר" - כי הכל בזריזות ביותר מעל ידי עוזרים אדם".

גם רבי ישראל ליפשיץ בעל "התפארת ישראל" שעל המשניות, הצטרף בהתלהבות למתירים, אם כי המשיך להחמיר לגבי עצמו.

ברם, גם בגאליציה שכה רבו בה האוסרים, נמצאו מתירים בראשם עמד הגאון הנודע רבי יוסף שאול נתנזון - רבה של לבוב, ומחבר "שואל ומשיב". רבי יוסף שאול יוצא בחריפות רבה נגד האוסרים ופירסם חוברת מיוחדת בשם "ביטול מודעה" כנגד "מודעה לבית ישראל" של רבי שלמה קלוגר ובה ביטל את כל נימוקי האיסור. תקיפותיו של רבי יוסף שאול, גרמה להתמרמרותם של אדמו"רי פולין ורביהם והיחסים ביניהם התחודדו.

כנגד רבי שלמה קלוגר, שהביא את דעות הרבנים האוסרים, הביא רבי יוסף שאול את דעות הרבנים המתירים.

אחד מהם - רבי אברהם יענער, מרבני קראקא, אף קובע:

"לו ידעו גאוני זמננו מהמכשולות הרבות בעשיית המצות, פה עירנו, וראו עשית המצות על המאשינע, כבר גזרו גם הם לעשות מצות רק במאשינע".

מעניין לציין, כשם שבפולין הקונגרסית, החסידית, היתה הדעה כמעט אחידה לאיסור. כך בליטא, המתנגדת, היתה הדעה כמעט אחידה להיתר. המכונה לא עוררה כל בעיות. כך הותרו את המכונה: רבי אריה לייב בוליחובער בעל "שם אריה", רבי יהוסף זכריה שטרן משאוול בעל "זכר יהוסף", רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי מוילנא, רבי מאיר שמחה מדווינסק בעל "אור שמח", רבי משה מרדכי אפשטיין - ראש ישיבת סלובודקה.

האוסרים בדור השני

גם בדור השני, שלאחר המחלוקת הראשונה, היו אדמו"רי החסידות קיצוניים בדעתם כנגד מצות המכונה.

כותב בזעם הצדיק - הגאון רבי אברהם בורנשטיין מסוכטשוב חתנו של רבי מנדלי מקוצק ובעל "אבני נזר" ו"אגלי טל".

"בדבר המאשין מצות כו' נכונים מאד דברי הגאון מקוטנא זצלה"ה כי מאחר שהגאונים שלפנינו אסרו והרעישו מאד על המתירין יהי מאיזה טעם שיהי כו' מי הוא אשר ישיג גבול אשר גבלו הראשונים כמלאכי השרת ולא יירא מהכוות בגחלתם כו' על כן אם יוכל לבטל מנהג הרע הזה לגמרי מה טוב אך גם אם אי אפשרי על כל פנים ידרוש ברבים כי איש אשר יראת ד' נגע בלבו ילך בדרך שדרכו אבותינו וכל איש יאפה מצות לעצמו וישמח במצווה הבאה לידו ובטח זכות זה יעמוד להם ביום הכסא כמבואר בזהר הקדוש כי עיקר הדין בראש השנה למאן דלא שקיל מיכלא דאסותא והי' בזה שלו".

כך כותב גם רבי יחזקאל שרגא הלברשטאם משיניווא בנו בכורו של רבי חיים מצאנז:

"ודבר א' שמעתי מאחי הרה"צ דק"ק קשאנוב ששמע מאיש ממדינת פרייסן שאמר שהי' יכול להרוויח סך מסוים באפי' זו רק שאינו רוצה להכשיר ואמר כי אין הכל יודעין דבר זה שהמצות שנעשים במאשין ניתז עליהם שמן מהשמן שנמשחו השרופין וכמעט אין מצה נגמרת שלא ניתזה בצחצוחי שמן כי על השרופין מוכרח להיות שמן שיהיו הולכין במהירות ומחמת מהירות ההילוך א"א שלא יותז ממנו והוי מי פירות עם מים דממהר להחמיץ. כלל הדבר בעל נפש ירחיק לזאת היטב אשר יעשה להתיר בעשיית ערלים ולא בוואלצין והשי"ת ישמור אותנו ממשוהו חמץ ונחוג את חג המצות בחדוה ודיעות כנפשכם ונפש המצפה לר"ט".

אליהם הצטרפו רבים מרבני פולין וגאליציה כרבי חיים אליעזר ווקס מפיעטריקוב בעל "נפש חיה", רבי ישראל ברגר מבוקרשט, רבי צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק ורבים אחרים.

המתירים

אולם גם הפעם נמצאו מתירים. בראשם עמד דווקא גאון גאליצאי וחסיד - רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון מברז'אן, אליו הצטרפו רבי מלכיאל הכהן אב"ד לומז'ה, בעל "דברי מלכיאל" ואחרים.

משהוהל לאפות מצות במכונות מונעות בכוח חשמל, לא פסקו התסיסה והמחלוקת. להפך - אלה שהתירו מצות מכונה, פיקפקו אם להתיר מצות של מכונת ממונעת. רבי מלכיאל צבי מלומז'ה מהסס הרבה, אבל מתיר. רבי אליעזר רבינוביץ ממינסק מתלונן:

"וגם בזה - מכונות ממונעות - אין בידי למנוע, כי בעוונותינו הרבים שומעים להקל".

מצות מצווה

בעיה מיוחדת נתעוררה בקשר ל"כזית מצווה" שהיא חובת היום. האם אפשר לצאת ידי "מצות מצווה" במצות של מכונה?

רבים מאלה שהתירו מצות מכונה, סברו כי לגבי "מצת מצווה", יש צורך ב"מצות של יד". זוהי דעתם של רבני הונגריה - רבי אברהם הכהן קארעפלוס תלמידו של "הכתב סופר" ובעל "אהל אברהם", רבי מרדכי לייב וינקלר אב"ד מאד ומחבר "לבושי מרדכי", רבי בנימין זאב ויס מטרנוביץ רבי פנחס הלוי צימעטבוים ראב"ד גרוסוורדיין.

אולם היו כאלה שהתירו אף לצאת ידי חובת "מצת מצווה" במצות של מכונה כרבי שמחה בונים סופר מפרשבורג, המרש"ם מברז'אן, רבי משה שמואל גלזנר אב"ד קלויזנבורג, רבי ישעיהו זילברשטיין מוואיטצען.

בדורנו נתפשטו גם מצות יד וגם מצות מכונה. אלה ואלה דברי אלוקים חיים. חסידים, לכל חוגיהם, משתמשים במצות של יד, "מתנגדים" מהדרים להשתמש במצות של מכונה ומהם אפילו משתמשים בו "למצת מצווה".

כשהובאו המכונות הראשונות לירושלים, נתעוררה אף בה המחלוקת שהתעוררה בחוץ לארץ ואף בה היו השוללים מחוגי החסידים והמחייבים מחוגי "הפרושים" - הם "המתנגדים" של ירושלים.

טענות האוסרים וטענות שכנגד

טענות רבות טענו האוסרים את מצות המכונה וכנגדם משיבים המתירים.

הטענות המרכזיות:

- המכונות מורכבות מגלגלים רבים, מברגים ושיניים שונות וא"א שלא ידבקו בהם פרורי בצק וא"א לנקותם - האוסרים.

- המכונה זריזה ביותר, לעולם לא יוכלו בני אדם להגיע לזריזותה של המכונה. אנשים מתעייפים, מכונה אינה מתעייפת - המתירים.

- מצות צריכות כוונה ו"לשמן". מצות מכונה אין בהן דעת ואין יוצאין במצות אלה, כשם שאין יוצאים ידי חובה במצות שוטה, חרש וקטן.

לטענה זו של האוסרים, השיבו המתירים, כי היות והמכונה מופעלת בידי אדם, הריהו מכון בשעת מעשה לשם מצות מצווה ודי בכך.

- לפעמים יש בקמח - גרגר חיטה. אדם מרגיש, מכונה אינה מרגישה.

המתירים: זהו חשש רחוק.

- מצווה להשתדל באפית מצה. על ידי המכונה תשתכח חביבות המצווה. אף על כך תשובה: לא פסקה השתדלות ב"מים שלנו", בהשגחה על האפיה.

נימוקים נוספים של האוסרים

- ההיתר ניתן בסייגים שונים. כיום משנתרבו אופים "עמי הארצות" מי ישגיח על הסייגים?

- ההיתר הוא משום עידוד לרפורמה.

- הפסד לעניים, שהיו מרוויחים על ידי העבודה שנתנה להם באפית המצות. על כך הושב: אפשר להטיל "מס מצות" עבור העניים.

נימוק של המתירים

יש לאפות מצות שלושים יום לפני החג והוא מן המובחר. ביד - לא יספיקו, במכונה יספיקו. ברם, גם המכונות מתחילות כיום לאפות זמן רב לפני "שלושים יום".

מצות שמורה

אמרי פנחס ח"א

פרק ו'

מנהגי זהירות שונים בפסח

עיין דרשות ר"י אבן שועיב פרשת צו, אודות חומרות באי אכילת בשר, גבינה ודגים מעושנים מצד מידת חסידות.

שרויה

שערי תשובה סימן תס ס"ק [י] שדרכם לעשות טפי בפסח לא טעו ע"ש וע' לקמן סי' תס"ג, ד"קס ובפר"ח חלק בזה וכתב שאין אנו לגזור גזירות מדעתינו וכן במדינתנו אין חוששין לזה שכל אשה יודעת שהקמח שמשותמין בו בפסח היא ממצה אפויה וכתוש' או טחינה רק שיש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין אוכלים שום מצה שרויה או מבושלת במים שחוששין שמא נשאר בה מעט קמח שלא נילוש ויתחמץ עכשיו ע"י השרי' או הבישול כדלקמן סי' תס"ג שכתב המג"א דלא מהני בזה מה שנקלה באו' דהמצה מפסקת בין האור ובין הקמח, ואמנם לעיל סי' תנ"ט ס"ק י"ז משמע דלא ברירה ליה שהרי שם כתב שהקמח נקלה באור

2. שערי תשובה סימן תס ס"ק [י] אבל בסתמא לא חיישינן ויש להם שיסמוכו על עמוד העולם הגאון חכם צבי ז"ל כאשר העיד עליו בנו הגאון ז"ל בשאלת יעב"ץ ח"ב סי' ס"ה שכתב על דבר אחד שהחמיר שלא לשתות אפי' עם קוסטין צוקיר וגער בו שמפני חשש רחוק כי האי אין למנוע משמחת יו"ט והביא לו ראיה מדברי אביו ז"ל ע"ד מצה שרויה שהמחמירים פורשים מהם והוא ז"ל סתר כל דבריהם וסוף דבריו עול' כה"ג כ' ל"ר) שג"כ אמר שאין למנוע משום שמחת (ט"י עכ"ל וכן כתב הגאון ז"ל בספר מור וקציעה סי' זה דפאנדי"ש היינו מוליית"א כפשיטא שעושין מקמח ואפילו לשה במי פירות אבל העשויה ממצה טחונה ודאי שריא

3. פתחי תשובה יורה דעה סימן רי ס"ק ג' א' בטל אבל בכאן הזה הוא ביאור לפסח שאמר. ובענין הספק' ב' פשיטא דאסור אפילו בכלי שני ואפי' שרויה בצונן י"ל דאסור. ולענין הספק ג' הנה בתשובת הרשב"א דמייתי הרב"י מבואר אפילו עד"ר יש התרה. ואף מתשובת הרדב"ז (שהובא בס"ק הקודם) משמע בנ"ד דמצוה הוא ופרישות שלא לאכול מצה שרויה בפסח לא מהני היתר אפילו בלא עד"ר נ"ל דהרדב"ז לא אמר זה אלא במצוה גמורה כגון פריעת ב"ח אבל בנדרים שהם כעין חסידות לא דבאמת גם הגאונים שחשו לנדר בחלום לא מיירי אלא בנדר מצוה ומטעם דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי יומא וחששו שמא קיבל בלב בהקיץ דבר זה

4. שו"ת שאלת יעבץ חלק ב סימן סה ד"ה גי"ה מכ"ה אדם גדול כמותו וחרה לו היטב והרצתי הדברים לפני אדמו"ר הה"ג נר"ו והי' שם אתנו ר' אברהם בן הרב ר' דוד מקידאן. אשר גם הוא הי' מונע לשתותו אפי' קישטן צוקר עד שגער בו אדמו"ר הה"ג. ו"רנ וסוף דבריו שמפני חשש רחוק כי האי אין למנוע שמחת יו"ט והביא ראיה מדברי אביו הגאון זצ"ל ע"ד מצה שרויה שהמתחסדים פורשים מהם והוא ז"ל סתר כל דברי המחמירין. וסוף דבריו עולה. ג"הכ ואמר לנו אדמו"ר הה"ג נר"ו שהוט צוקר הנקח מגוי הדר בשכונתו הוא כשר יותר מכל מצות שלנו והלואי שכזית אפיקומן שאכלנו.

7. שו"ת נשמת חיים סימן נב ד"ה והנה, קרבו ע"כ אמרתי להודיעו מה שעוררתי את בני עדתי בדרשת שבת הגדול העבר, ע"ד האנשים הנזהרים ממצה שרוי' כל ימי הפסח לבד מיום האחרון, ויש גם נשים הנזהרות בזה. ואותן הנשים שנזהרות בזה ואין להם משרתת בבתיהם ואופות ומבשלות בעצמן, הנכון שיזהרו בשביעי של פסח מלהכין תבשילי מצה שרויה על יום המחרת, מאחר שאין התבשילין הללו ראויין להן ביו"ט, ואפי' אם יקלעו להם אז אורחים ביו"ט שביעי של פסח, ג"כ לא יתנו להם מצה שרוי', הרי לא מהני עירוב תבשילין בזה, כמש"כ הרמ"א בסי' תקכ"ז סעי' כ' לענין מי שמתענה ביו"ט ועי' מגן אברהם שם. מוכרחני לסיים בשים שלום רב

מחבורה לחבורה (ואכילת מזון מתועש)

מנהגי זהירויות שונים

הזכרת שם לחם בפסח

דגים

מעיים

שום

פירות שאינם קלופים

כלי שנפל

מסורת ישראל

ליל הסדר

מנהגים ומסורות

שולחן הסדר

מלבוש ה"קטל"

סדר הסימנים

סדר ליל פסח כולל בתוכו הרבה הלכות ומנהגים, שלא רק הילדים היו יכולים להתבלבל בהם (שזהו אכן היתה המטרה) אלא אף המבוגרים שלא קראו ולא שנו כל צרכם היו יכולים להתבלבל בהם, ולכן חיברו גדולי הדורות שירים קליטים וקלילים שיהיו נקלטים מהר ושגורים בפי כל, שבהם חורזו כל מהלך הסדר, וכך יהיה קל יותר לזכור את פרטי ההלכה המרובים.

עיי' שו"ת מהר"ם מרוטנבורג. ועיי' תשו' מהרש"ל ס' פח. ועיי' **צור תעודה. סימן חדש לסדר ליל פסח.** ועיי' אבודרהם בסופו.

השיר הקליל והפשט ביותר הוא שירו של רבינו שמואל מפלייז"א. שיר זה הוא בן שני בתים בני ארבעה צלעות, כל צלע וצלע היא בת ארבעה תנועות. שלשת הצלעות הראשונות מתחרזות ביניהם²⁹, והצלע האחרונה מתחרזת עם הצלע האחרונה בבית השני. וזהו תוכן השיר:

קדש ורחץ / כרפס יחץ / מגיד רחצה / מוציא מצה.

מרור כורך / שולחן עורך / צפון ברך / הלל נרצה.

שיר זה היה כל כך קליל וקליט עד שנפוץ במהירות בין כל הקהילות, והוקבעו בהגדות לדורותיהם. אף אנו נשתמש עם שירו לסדר ההגדה לקמן, כדרך שנקטו כל ההגדות.

אמירת הסימנים וביאורים

בכל ההגדות הנדפסות הודפס שיר זה ככותרת על כל חלק וחלק של סדר מצוות הלילה, לפעמים בתוספת ציורים נאים.

בדורות המאוחרים יותר הונהג לקרוא לפני התחלת כל חלק ממצוות הלילה את הכותרת כפי שהיא כתובה בהגדה, שהם בעצם חלקים מהשיר, והיו אף שנהגו שהבנים והטף שהיו מסובין בסדר היו מסבירים לפני כל המסובים בכל תיבה ותיבה של השיר, מה עושים בחלק זה.

לא ידוע מי הנהיג מנהגים אלו ויש לברר.

קצרת ליל הסדר

תהפוכות רבות עברו על קצרת ליל הסדר עד שהגיעה לצורתה הנוכחית.

המקור הראשון למנהג הקצרה הוא במשנה (פסחים י, ג):

הביאו לפניו, מטבל בחזרת, עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרסת מצוה. רבי אליעזר ברבי צדוק אומר, מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח.

דהיינו שלאחר הקידוש, הביאו לפני המסובין חזרת וחרסת לצורך הטיבול הראשון (עיי' לקמן תחת הכותרת "כרפס"). לאחר כך הביאו לפני שולחן שעליו היו נמצאים מצות, חזרת, חרסת ואת קרבן הפסח, או שני תבשילין לצורך הסעודה לאחר חורבן ביהמ"ק.

בימי חז"ל לא היו אוכלין על שולחן גדול אלא כל אחד היה מקבל שולחן קטן ליד מיטתו שהיה מיסב עליו. כאשר נדדו היהודים והגיעו לאירופה, שם היו מנהגי האכילה שונים, והחלו לאכול על שולחן גדול שסביביו ישבו כל המסובין, השתנה המנהג והחלו להניח את כל צרכי הסעודה על השולחן הגדול.

אך, היות והמנהג היה לסלק את השולחן לפני הסעודה כדי להתמיה את התינוקות, ואי אפשר היה לסלק את כל השולחן, הנהיגו להניח את כל המוצרים שנצרכו לסעודה ושמום בקערה מיוחדת שאותו היו שמים על שולחן הסדר, ואותו היו מסלקים לפני הסעודה.

²⁹ בבית הראשון מתחרזות הצלע השלישית עם הרביעית ולא עם קודמותיה, ודבר זה עורר את החוקרים לדורותיהם כי הפיוט המקורי חובר באופן אחר קצת. בהגדה של פסח 'בית אברהם - בית אהרן' במדור הדעה והדיבור כותב לשער שהכתיב המקורי היה 'מגיד רחץ / המוציא מצה', כך שהשיר מתחרז במידה שווה מתחילתו ועד סופו, ובכך הרוויח גם למה לא פייט הפייטן כמו שנפסק להלכה לברך 'המוציא' ולא מוציא. אך מחבר זה כנראה לא הבין שהשיר נכתב גם עם משקל קצבי בעלת ארבע תנועות לצלע, והשערתו לא מתאימה למשקל השיר. אך אפשר לשער על פי הנחתו שהשיר המקורי היה 'מגיד רחץ / המוציא מצה', למרות שהחרוז אינו מתאים כל כך, מכל מקום נשמר החרוז בחלקו, והמשקל נשאר בן ארבע תנועות. בהגדה של פסח עם תרגום צרפתי ש"ל בשנת תש"י מצאתי שכתוב 'מגיד רחץ [במלעיל] / מוציא מצה'.

ארבע כוסות

קדש

התימנים מקדשים בקידוש מיוחד
לרגל ליל הסדר, מעיין בהגדותיהם.

בשבת מתחילים

בלחש ויִרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָנָה טוֹב מֵאֹד וַיְהִי עָרֵב וַיְהִי בֹקֶר

בְּקוֹל רֶם יוֹם הַשִּׁשִּׁי.

וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.
וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בחול מתחילים:

סְבָרֵי מְרַגֵּן (וּרְבִגֵּן וְרִבּוֹתִי)

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרִי הַגֶּפֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל עַם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לְשׁוֹן
וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וְהִתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בשבת: שְׁבֹתוֹת לְמִנוּחָה ו) מוֹעֲדִים
לְשִׂמְחָה, חַגִּים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן, אֶת יוֹם (בשבת: הַשְּׁבֹת הַזֶּה וְאֵת יוֹם) חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה,
זְמַן חֲרוּתֵנוּ (בשבת: בְּאַהֲבָה), מְקַרָּא קֹדֶשׁ, זָכַר לַיְצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ
קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, (בשבת: וְשָׁבַת) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ (בשבת: בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן), בְּשִׂמְחָה
וּבְשִׂשׁוֹן הִנַּחֲלָתָנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מְקַדֵּשׁ (בשבת: וְיִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים):

במוצאי שבת מוסיפים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאֹדֵי הָאֵשׁ.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל, בֵּין אֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין
יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קֹדֶשׁ שָׁבַת לְקֹדֶשׁ יוֹם
טוֹב הַבְּדִלָּה, וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשִּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶשׁ. הַבְּדִלָּה וְקֹדֶשׁ אֶת
עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשְׁתָּךְ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחָל.
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהִתֵּן לָנוּ וְהִנֵּי עָנִינוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה.

ושותה רוב כוס היין בהסבה

ורחץ

נוטלין את הידים ואין מברכין "על
נטילת ידיים".

כרפס

טובלים כרפס פחות מכזית במי
מלח, ומברכים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרִי הָאֲדָמָה.

יחץ

בעל הבית יבצע את המצה
האמצעית לשתיים ומצפין את החצי
הגדול לאפיקומן.

חטיפת האפיקומן

זכר ליציאת מצרים

המנהג בתימן...

מגיד

עיין הגדה שלמה, הגדת הגאונים והרמב"ם והגדת הלילה הזה אודות נוסחאות ההגדה השונות. ועיין הגדה של פסח מהדורה מדעית שהו"ל ד' גולדשמידט.

את ההגדה אומרים לפני הנטילה. לדעת הרבה לא היה כן בימי הבית השני. עיין אורייתא, ועיין אור תורה.

הא לחמא עניא

יש אומרים: בְּבִהִילוֹ יֵצְאוּנוּ מִמִּצְרַיִם.

מגלה את המצות מגביה את הקערה ואומר בקול רם:

[ב]הָא לַחְמָא עֲנִיא דִּי אָכְלוּ אַבְהֵתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכָפִין יִיתִי וַיִּיכַל, כָּל דְּצָרִיךְ
יִיתִי וַיִּפְסַח. הַשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא עָבְדִּי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּגִי
חוּרִין.

אמירת הא לחמא עניא לא הוזכרה
במשנה והחלו באמירתו בימי הגאונים.
בהגדת מעשי ה' משער שהחלו
לאומרו בשנה הראשונה שלאחר
חורבן בית המקדש.

יש אומרים שהיא נאמרת בעקבות
המצה שנבצעה, דהיינו 'הא לחמא
עניא די אכלו אבהתנא' דהיינו מצה פרוסה. ויש אומרים שאומרים אותו בעת הבאת הקערה כדי לעזור את התינוקות שהביאו קערה ואח"כ יסלקוהו, וכך
יתעורר לבם לתמוה (ע"פ הגדה שיוחסה [בטעות ובזדון] למלבי"ם). וי"א שאמרוהו בתחילת הסעודה כדי שיכנסו העניים ויאכלו סעודתם. ולכן בעת אכילת המצות אמרו
לילדים 'הא לחמא עניא' כדי לצאת חובת סיפור יציאת מצרים.

נוסחאותיו

אמירת 'בביהילו יצאונו ממצרים הובא ברמב"ם ובכל ההגדות התימניות ובהרבה הגדות עתיקות.

בכל ההגדות 'כהא' בחלק ההגדות 'הא לחמא' ובהגדות הנדפסות כיום 'הא לחמא'.

החסידים נהגו לומר קטע זוהר מ'רעיא מהימנא' (שמות מ, ב-מא, א) קודם התחלת אמירת ההגדה, בו מובא גודל מעלת המצוה לספר ביציאת מצרים. מנהג זה הונהג בדורות האחרונים ממש, ולאחרונה החלו להדפיסו בהגדות החסידיות.

מה נשתנה

אמירת ההגדה מתחילה בשאלת הבן. מקור האמירה כבר הובאה במשנה, שם הובאה הנוסח שנשאל בזמן שביהמ"ק היה קיים, והיו אוכלים בליל הסדר את קרבן הפסח. בזמן ההוא היו השאלות מנוסחות כך (משנה פסחים י, ד):

מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק, ומבשל, הלילה הזה כולו צלי. שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

חילוק קלילות ואגוזים

פקודא בטר דא לספר בשבחה דיציאת מצרים דאיהו חיובא על בר נש לאשתעי בהאי שבחי לעלמין. הכי אוקימנא כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים ובההוא ספור חדי בהדוה זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא דאית דהוא חדו מכלא דהאי איהו בר נש דחדי במריה. וקב"ה חדי בההוא ספור. ביה שעתא כניש קודשא בריך הוא לכל פמלייא דיליה ואמר לון זילו ושמעו ספורה דשבחה דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני. כדין כלחו מתכנשין ואתיין ומתחברין בהדיהו דישאל ושמעו ספורה דשבחה דקא חדאן בחדוה דפורקנא דמריהו כדין אתיין ואודן ליה לקודשא בריך הוא על כל אינון נסין וגבורן ואודאן ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא דחדאן בחדוה דפורקנא דמאריהו. כדין אתוסף ליה חילא וגבורתא לעילא וישאל בההוא ספרא יהבי חילא למאריהו כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה וכלחו דחלין מקמיה ואסתלק יקריה על כלחו. ובגין כד אית לשבחה ולאשתעי בספור דא כמה דאתמר. כנוונא דא חובה איהו על בר נש לאשתעי דדיר קמי קודשא בריך הוא ולפרסומי ניסא בכל אינון נסין דעבד ואי תימא אמאי איהו חובתא והא קב"ה ידע בלא כל מה דהוה ויהוי לבתר דנא אמאי פרסומא דא קמיה על מה דאיהו עבד ואיהו ידע. אלא ודאי אצטריך בר נש לפרסומי ניסא ולאשתעי קמיה בכל מה דאיהו עבד בגין דאינון מלין סלקין וכל פמליא דלעילא מתכנשין וחמאן לון ואודאן כלחו לקב"ה ואסתלק יקריה עליהו עילא ותתא. כנוונא דא מאן דאשתעי ומפרט חמאוי על כל מה דעבד אי תימא למאי אצטריך אלא מקטרגא קאים תדיר קמי קודשא בריך הוא בגין לאשתעי ולמתבע חובי בני נשא ולמתבע עליהו דינא. כיון דאקדים בר נש ומפריט חמאוי כל חד וחד לא אשאר פטרא דפומא לההוא מקטרגא ולא יכיל למתבע עליה דינא דהא תדיר תבע דינא בקדמיתא ולבתר משתעי ומקטרג פלוני עבד כך. ועל דע אצטריך ליה לבר נש לאקדמא ולפרט חמאוי. כיון דמקטרגא חמי דא לית ליה פטרא דפומא עליה וכדין אתפרש מניה מכל וכל. אי תב בתויבתא יאות ואי לאו הא מקטרגא אשתכח עליה ואמר פלוני דאתא לקמך בתוקפא דאפיין בעיש במריה חוביכך וכך. על דא יאות לאודרהא בר נש בכל הני בגין דישתכח עבדא מהימנא קמי קודשא בריך הוא.

מסיר הקערה מעל השלחן, מוזגין כוס שני וכאן הבן או אחד מן המסבים שואל:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה – כולו מצה.

שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, – הלילה הזה מרור.

שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפלו פעם אחת, – הלילה הזה שתי פעמים.

שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסבין, – הלילה הזה כלנו מסבין.

עבדים היינו

מניח את הקערה על השלחן. המצות תהיינה מגולות בשעת אמירת ההגדה.

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויציאנו יהוה אלהינו משם ביד חזקה וגבורה נטויה.

ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים.

ואפילו כלנו חכמים, כלנו גבונים, כלנו זקנים, כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אמר אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא: שנאמר, למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך – הימים, כל ימי חייך – הלילות. והחכמים אומרים: ימי חייך – העולם הזה, כל ימי חייך – להביא לימות המשיח.

ברוך המקום, ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול.

חכם מה הוא אומר? מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יהוה אלהינו אתכם? ואף אתה אומר לו בהלכות הפסח: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

רשע מה הוא אומר? מה העבדה הזאת לכם? לכם – ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. ואף אתה הקהה את שניו ואמר לו: בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. לי – ולא לו. אילו היה שם, לא היה נגאל.

תם מה הוא אומר? מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים, מבית עבדים.

ושאינו יודע לשאול – את פתח לו, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים.

יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה – בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניך.

סיפור יציאת מצרים

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועבשיו כרבנו המקום לעבדתו, שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר יהוה אלהי ישראל: בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ כנען, ואברהם את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים.

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ, לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בבית בין הבתרים, שנאמר: ויאמר לאברהם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברבש גדול.

מכסה את המצות ומגביה את הכוס.

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

יניח הכוס מידו ויגלה את המצות.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר: ארמי אבד אבי, וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול, עצום ורב.

וירד מצרימה – אנוס על פי הדבור.

ויגר שם – מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, שנאמר: ויאמרו אל פרעה, לגור בארץ באנו, כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך, כי כבד הרעב בארץ כנען. ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן.

במתי מעט – כמה שנאמר: בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ועתה שמך יהוה אלהיך כבוכבי השמים לרב.

ויהי שם לגוי – מלמד שהיו ישראל מצינים שם.

גדול, עצום – כמו שנאמר: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, ותמלא הארץ אתם.

ורב – כמה שנאמר: רבבה בצמח השדה נתתיה, ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים, שדים נכנו וישערך צמת, ואת ערם וערית. ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיה, ואמר לך בדמיה חיי, ואמר לך בדמיה חיי.

וירעו אתנו המצרים ויענונו, ויתנו עלינו עבדה קשה.

וַיִּרְעוּ אֶת־נֹוֹ אֱלֹהֵי הַמִּצְרִיִּם – כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: הָבָה נִתְחַבְּמָה לּוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.

וַיַּעֲנִינוּ – כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמְעוּ עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם. וַיִּכֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה. אֵת פֶּתֶם וְאֵת רַעֲמֶסֶס.

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה – כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֹךְ.

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ, וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ וְאֵת עֲמָלָנוּ וְאֵת לַחֲצָנוּ.

וַנִּצְעַק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ – כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ, וַתַּעַל שְׁוַעְתָּם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קִלְנוֹ – כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֵת יִצְחָק וְאֵת יַעֲקֹב.

וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ – זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים.

וְאֵת עֲמָלָנוּ – אֵלּוּ הַבְּנִים. כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֶּן הַיּוֹדֵה תִשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲוִין.

וְאֵת לַחֲצָנוּ – זֶה הַדִּחַק, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם.

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה, וּבִמְרָא גָדֹל, וּבָאֲתוֹת וּבִמֹּפְתִים.

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם – לֹא עַל יְדֵי מֶלֶאךָ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוֹדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַעֲבַרְתִּי בָאָרֶץ מִצְרַיִם בַּלִּילָה הַזֹּאת, וְהַבֵּיתִי כָּל כְּבוֹד בָּאָרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי יְהוָה.

וַעֲבַרְתִּי בָאָרֶץ מִצְרַיִם בַּלִּילָה הַזֹּאת – אֲנִי וְלֹא מֶלֶאךָ

וְהַבֵּיתִי כָּל כְּבוֹד בָּאָרֶץ מִצְרַיִם – אֲנִי וְלֹא שָׂרָף

וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים – אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ.

אֲנִי יְהוָה – אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.

בְּיָד חֲזָקָה – זֶה הַדִּבָּר, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יָד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּסּוּסִים, בַּחֲמֹרִים, בַּגְּמָלִים, בַּבָּקָר וּבַצֹּאן, דָּבָר בְּבָר מְאֹד.

וּבְזֹרַע נְטוּיָה – זֶה הַתֵּרֵב, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וַתִּרְבּוּ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם.

וּבִמְרָא גָדֹל – זֶה גִּלּוּי שְׂכִינָה, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹ הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לּוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמִסֹּת בָּאֲתוֹת וּבִמֹּפְתִים, וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה, וּבִמְרָאִים גָּדֹלִים, כָּכָל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ.

וּבָאֲתוֹת – זֶה הַמִּטָּה, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וְאֵת הַמִּטָּה הַזֹּאת תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֲתוֹת.

וּבִמֹּפְתִים – זֶה הַדָּם, כִּמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׂמַיִם וּבָאָרֶץ.

וְהִגִּים לַהֲטִיף טַפָּה מִן הַכּוֹס בְּאִמְרֵת דָּם וְאִשׁ... עֶשֶׂר הַמְּכוֹת דָּם וְ"עַד" שׁ בְּאִח"ב, בִּיחַד, ט"ו פַּעַם.

דָּם וְאִשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

הטפת היין בהזכרת המכות

נוהגים להטיף טפה מן הכוס באמירת דם ואש... עשר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב, ביחד, ט"ו פעם. ואת היין הזה נהגו לזרוק ולא לשתותה.

מקור המנהג הוא...

מחלוקת התנאים במספר המכות

לאחר דרשות הפסוקים נוסף בהגדה עוד קטע בו הובא מחלוקת בין ג' תנאים; רבי יוסי הגלילי, רבי אליעזר ורבי עקיבא על מנין המכות שלקו המצרים במצרים. קטע זה אינו שייך לדרשות הפסוקים ולא הובאו במשנה ובגמרא, ונוספו במשך הזמן. כנראה בתקופת הגאונים.

פיוטים לאחר הסיפור

לאחר הדרשות על הפסוקים וקודם הפסקה הבאה של 'רבן גמליאל היה אומר' נהגו להוסיף פיוטים שונים הקשורים במישרין או בעקיפין לעניין יציאת מצרים. הפיוט העתיק ביותר שנכנס בכל הנוסחאות הוא הפיוט 'כמה מעלות טובות למקום עלינו', פיוט זה כבר הובא בסידורי הגאונים ומקורו כנראה מבבל או מארץ-ישראל מתקופת האמוראים או הגאונים. בפיוט זה מודה הפייטן למקום (כיניו חז"ל לתיאור ה'³⁰) על כל טובותיו שעשה לעמו ישראל מיום יציאת מצרים ועד לבנין בית הבחירה.

בכמה הגדות, וכן הוא מנהג תימן שמוסיפים באמצע הפיוט קטע המתחיל 'ומנין שנתן לנו את ממונם'.

'רבן גמליאל אומר'

לאחר אמירת הדרשות אומרים את המשניות הבאים במסכת פסחים.

המשנה הבאה הוא הקטע 'רבן גמליאל היה אומר', בו מתרצים לילדים על שאלותיהם למה אוכלים בליל הסדר פסח מצה ומרור. במשנה הובאו דברי רבן גמליאל כפי שהיו נאמרים בזמן שביהמ"ק היה קיים. כיום, שונה הנוסח במעט, ובמקום אמירת 'פסח, על שום...' אומרים 'פסח שהיו נאמרים בזמן אוכלים', וכן נוספו במשך הזמן גם פסוקי התורה המספרים על העניינים שבגללם אנו אוכלים פסח, מצה ומרור.

³⁰ עיין 'זוים לעמודים' ח"ו, מאמר אריך בענין זה.

דבר אחר: ביד חזקה – שתיים, ובזרע נטויה – שתיים, ובמרא גדל – שתיים, ובאמות – שתיים, ובמפתים – שתיים. אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן:

דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות

רבי יהודה היה נותן בהם סמנים:

דצ"ך עד"ש באח"ב.

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר? ויאמרו התרשמים אל פרעה: אצבע אלהים הוא, ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בַּמִּצְרַיִם, וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת יְהוָה, וַיֹּאמְרוּ בִּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוּ. כִּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבָּע? עֲשֶׂר מִכּוֹת. אָמַר מֵעַתָּה: בַּמִּצְרַיִם לָקוּ עֲשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: ושלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה – אחת, וזעם – שתיים, וצרה – שלש, משלחת מלאכי רעים – ארבע. אָמַר מֵעַתָּה: בַּמִּצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאֲתָיִם מִכּוֹת.

רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר: ושלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. חרון אפו – אחת, עברה – שתיים, וזעם – שלוש, וצרה – ארבע, משלחת מלאכי רעים – חמש. אָמַר מֵעַתָּה: בַּמִּצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם מִכּוֹת.

כמה מעלות טובות למקום עלינו.

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו.

אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם, דיינו.

אלו עשה באלהיהם, ולא הרג את בכוריהם, דיינו.

אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם, דיינו.

ומנין שנתן לנו את ממונם, שנאמר 'וישאלום וינצלו את מצרים', אם עשאוה כמצולה זו שאין בה דגה, ואם עשאוה כמצודה זו שאין בה דגן. למה מחבב הכתוב את בנות הים יתר מבות מצרים, אלא מה שהיה בבתי נטלוהו במצרים ומה שהיה בבתי סדראות נטלוהו על הים. וכן הוא אומר 'כנפי יונה נחפה בכסף' – זו בנות מצרים, 'ואברותיה בירקרק חרוין' – זו בנות הים. 'ותרבי ותגדלי' – זו בנות מצרים, 'ותבואי בעדי עדים' – זו בנות הים. 'ותרי זהב נעשה לך' – זו בנות הים, 'עם נקודות הכסף' – זו בנות מצרים.

אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים, דיינו.

אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו.

אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרנו בתוכו, דיינו.

אלו שקע צרנו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, דיינו.

אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן, דיינו.

אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת, דיינו.

אלו נתן לנו את השבת, ולא קרענו לפני הר סיני, דיינו.

אלו קרענו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה, דיינו.

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו.

אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה, דיינו.

על אחת, כמה וכמה, טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו: שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה באלהיהם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הים, והעבירנו בתוכו בחרבה, ושקע צרנו בתוכו, וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, והאכילנו את המן, ונתן לנו את השבת, וקרננו לפני הר סיני, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן:

פסח, מצה ומרור.

מראה ביד על הזרוע ויזהר שלא להגביה אותה.

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, על שום מה? על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: וזבח פסח הוא ליהוה, אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל. ויקד העם וישתחוו.

מראה את המצות למסובים ואומר:

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמין עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים ענת מצות, כי לא חמין, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, וגם צדה לא עשו להם.

מראה את המרור למסובים ואומר:

מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שמררו המצרים את תני אבותינו במצרים, שנאמר: וימררו את חייהם בעבדה קשה, בחמר ובלבנים ובכל עבדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך.

בכל דור ודור חוב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והנחת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמקם, שנאמר: ואותנו הוציא משם, למען הביא אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותנו.

מגביהים את הכוס עד הללויה.

לפיכך אנחנו חובים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, לתדר, לברך, לעלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה: הללויה.

הללויה הללו עבדי יהוה, הללו את שם יהוה. יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם יהוה. רם על כל גוים יהוה, על השמים כבודו. מי ביהוה אלהינו המגביהי לשבת, המשפילי לראות בשמים ובארץ? מקימי מעפר דל, מאשפת ירים אביון, להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו. מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה. הללויה.

בצאת ישראל ממצרים, בית יעקב מעם לעז, היתה יהודה לקדשו, ישראל ממשלותיו. הים ראה וינס, הירדן יסב לאחור. ההרים רקדו כאילים, גבעות – כבני צאן. מה לך הים כי תנוס, הירדן – תסב לאחור, ההרים – תרקדו כאילים, גבעות – כבני צאן. מלפני אדון חולי ארץ, מלפני אלוה יעקב. ההפכי הצור אגם מים, חלמיש – למעינו מים.

מגביהים את הכוס עד גאל ישראל.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה ומרור. בן יהוה אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחת לרצון, ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה יהוה גאל ישראל.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַנֶּפֶץ.

שׁוֹתִין אֶת הַכּוֹס בַּהֲסָבַת שְׂמָאל.

רַחֲצָה

נוֹטְלִים אֶת הַיָּדִים וּמְבַרְכִּים

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם.

מוֹצִיא-מִצָּה

כְּמֵה מִצְוֹת לְוָקָחִים

יִקַּח הַמִּצְוֹת בְּסֹדֶר שֶׁהֵנִיחַן, הַפְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת, וַיֵּאָחַז שְׁלֹשֶׁת בִּידָיו וַיְבַרֵךְ "הַמוֹצִיא" בְּכוֹנָה עַל הָעֲלִיוֹנָה ו"עַל אֲכִילַת מִצָּה" בְּכוֹנָה עַל הַפְּרוּסָה. אַחֲרַיִךְ יִבְצַע כְּזִית מִן הָעֲלִיוֹנָה הַשְּׁלֵמָה וְכִזִּית שְׁנִי מִן הַפְּרוּסָה וַיִּטְבֹּל בַּמַּלַּח, וַיֹּאכַל בַּהֲסָבָה שְׁנֵי הַזִּיתִים

בְּאוֹצֵר חֵילוֹף מִנְהֵגִים בֵּין בְּנֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי בָבֶל³¹ חֵילוֹף כ"א-2 הוֹבֵא:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ.

אֲנִשִּׁי בָבֶל כְּשָׁחַל פֶּסַח בְּשַׁבַּת מִנִּיחַ פְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלֵמוֹת, וְכָשָׁחַל בְּחוֹל מִבֵּיא פְּרוּסָה וְשִׁלִּימָה וּמְבַרֵךְ עֲלֶיהָ שְׁתֵּי בְרָכוֹת.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה.

וְאֲנִשִּׁי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּין בְּחוֹל בֵּין בְּשַׁבַּת מִנִּיחִין פְּרוּסָה עַל הַשְּׁלִימָה וּמְבַרֵךְ עַל הַשְּׁלִימָה שְׁתֵּי בְרָכוֹת.

טִיבּוֹל

בְּסֵרַע"ג כְּתַב שְׁמִטְבִּילִים אֶת הַמִּצָּה בַּחֲרוּסֶת.

נִידוֹן בְּאַחֲרוֹנִים אִם בְּלִיל פֶּסַח יֵשׁ לְהַטְבִּיל אֶת הַמִּצָּה בַּמַּלַּח אוֹ לֹא, נִידוֹן א' מִשּׁוּם פֶּת נִקְיָה וְא"כ כָּל הַפֶּסַח, וְנִידוֹן ב' מִטַּעַם דָּאִין מִטְבִּילִין יוֹתֵר מִב' פַּעַמִּים (ע"י מִי נִתְחַדְּשָׁה חוֹמְרָא זו?).

הַסִּיבָה

מְרוּר

מִיָּנִי הַמְרוּרִים

בְּמִשְׁנָה (פְּסָחִים ב, ו) כְּתוּב:

כָּל אֶחָד מֵהַמַּסְבִּים לִוְקַח כְּזִית מְרוּר וּמִטְבִּילוֹ בַּחֲרוּסֶת, חוּזֵר וּמוֹנֵעַר הַחֲרוּסֶת, מְבַרֵךְ וְאוֹכֵל בְּלִי הַסִּבָּה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוּר.

וְאֵלּוּ יִרְקוֹת שְׂאֵדָם יוֹצֵא בְּהֵן יָדִי חוֹבְתוֹ בְּפֶסַח, בַּחֲזָרֶת וּבְעֵלְשִׁין וּבִתְמָכָא וּבַחֲרַבִּינָא וּבַמְרוּר.

הַגְּמָרָא (פְּסָחִים לט, ב) מַזְהֶה אֶת הַיִּרְקוֹת בְּשֵׁם הָאֲרָמִי:

חֲזָרֶת - חֶסֶא. עוֹלְשִׁין - הִינְדְּבִי. תְּמָכָא - אִמֵּר רַבָּה בְּרַיְרָא חֲנָה: תְּמָכְתָּא שְׁמָה. חֲרַבִּינָא - אִמֵּר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ: אֲצוּתָא דְּדִיקְלָא. וּבַמְרוּר - מְרִירָתָא.

הַגְּמָרָא הוֹסִיפָה גַּם סִימָנִים לְזִהוּת אִיזָה יִרְקוֹת כְּשֵׁרוֹת לְמִצְוֹת מְרוּר, בְּכָלל קְבוּעַ שְׁכָל יִרְקָא מִרְיָא לֹא שֶׁרֶף וּפְנִיּוֹ מְכֻסִּפִּין. וְהַגְּמָרָא מְסִיקָה שׁ"מִצְוָה בַּחֲזָרֶת", מִשּׁוּם שֶׁהָיָא שְׁנִיָּה רֵאשׁוֹן בְּמִשְׁנָה, וּמִשּׁוּם שֶׁשְׁמָה הָאֲרָמִי הוּא 'חֶסֶא' וְדִרְשׁ בּוֹ רַבָּא דִּרְשׁ 'דְּחֶסֶא רַחֲמָנָא עֵילוּן', וּמִשּׁוּם שֶׁתַּחֲלִילוֹתָו [=בְּתַחֲלִילֵת גִּידוּלוֹ] מִתּוֹק וְסוּפּוֹ מֵר, כְּפִרְעָה שֶׁשִּׁיעֲבַד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפֶה רַךְ וְאִח"כ בְּפֶרֶךְ.

זִיּוּהִי מִיָּנִי הַיִּרְקוֹת

³¹ מִהַדוּרָה מְדַעִית, לוֹיִן, דֶּר בְּנִימִין מִנְשָׁה, יְרוּשָׁלַיִם, תש"ב. עמ' 48-46.

והנה, למרות שבגמרא מבואר ומפורש מה הם הירקות שהוזכרו במשנה, מכל מקום במשך הדורות, כאשר לא השתמשו בלשון הארמית ובלשון המשנה לחיי יום-יום, נשתכחו שמות הירקות כפי שהיו נקראים בימי חז"ל, ודנו הפוסקים על זיהוי הירקות שהוזכרו בחז"ל.

אודות "חזרת - חסא", דעת הלבוש (תעג, סעי' ה): "ושמעתי דחסא הוא מה שאנו קורין 'זערזיך' בלשון פולין".

מאידך דעת הרבה פוסקים, שהכוונה ל'שאלאטיין', אשר יש בו סימני מרור המובאים בחז"ל. וכפי שמובאים הדברים בשו"ת חכם צבי (סימן קיט) באריכות, עיי"ש.

וכן מובא בדברי האחרונים, לחלוק על דברי הלבוש הנ"ל, ומוכיחים מראיות שונות שחזרת אינה 'זערזיך', אלא דוקא 'שאלאטיין'. [ראה בדברי האליה זוטא (סק"ו. ובא"ר סקי"ז) חק יעקב (סק"ח), עטרת זקנים (סק"ב) וכן פסק בשו"ע הרב (תעג, כז). וכן כתב בבית מאיר - לפי דעתו (הבית מאיר אינו מזכיר השם הפולני 'זערזיך', אלא השם הלטיני, ומעין זה שמו באנגלית כיום - קרעס) עיי"ש].

החריין

בארצות אירופה הקרות לא היו גדלים הירקות המרירים האלו, או שלא היו מצויות כל כך, ולכן חיפשו שם ירקות מרירים אחרים. בתשב"ץ קטן לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג מביא לאכול וערמי"ט דהיינו 'לענה'.

בארצות פולין ורוסיה הנהיגו במקומות אלו, לקחת מין שורש חריף הקרוי קריין או חריין למרור. למרות שאין לו שורף ופניו אין מכסיפין ואינו ירק בכלל וכן אינו מר כי אם חריף, מ"מ היות ולא היה להם ירק מר אחר אכלום לזכר המרור, וכנראה שבדורות הראשונים לא בירכו עליו רק אכלום לזכר המצוה. היות והחריין היה מאוד מאוד חריף נהגו לפררו ולאוכלו מרוסק, אך המהדרים במצוות נהגו לאכול שלם.

בדורות היותר מאוחרים זיהו את החריין עם התמכא השנויה במשנה, זיהוי זה מוטעה היות והחריין לא היה גדל בארץ ישראל ובבבל בזמן המשנה, ומקור מוצאו מארצות מזרח אירופה. היו שזיהו את החריין עם החזרת במשנה (וכן הוא מכונה בעברית המודרנית), אך זיהוי זה וודאי מוטעה הוא היות והגמרא עצמה מזהה אותו עם החסא, הלא הוא השאלאט.

כשעלו היהודים בשיירות מגולת אירופה לאר"י שהיו גדלים בו חזרת, הביאו איתם את מסורת אכילת החריין למרור, ושילבו את אכילת החזרת [=החסא בארמית או חסה בעברית מודרנית, שאלאט בלשון הפוסקים] עם אכילת החריין, היו שלקחו חזרת [=חסה] למרור וחריין לכריכה, וכן היה מנהג גורי האריז"ל, ולכן שילבו הם בסדר הקערה גם את החזרת [שקראוהו מרור] וגם את החריין [שקראוהו חזרת].

עם הזמן החלו לייבא את החזרת [=חסה, שאלאט] לאירופה והחלו לאכול עם החריין. ה'חכם צבי' שנחשף למנהג יהודי ספרד לאכול חזרת [=חסה, שאלאט] בלבד ולא מכירים את החריין, יצא בכל תוקף נגד המנהג האשכנזי לאכול את החריין למרור, וכתב תשובה חריפה בספר השו"ת שלו (סי' קיט) נגד המנהג בכותבו שאי אפשר לאכול ממנו כזית מחמת מרירותו, ולכן כותב לאכול רק את השאלאטיין ולא את החריין, וזה לשונו:

ומפני שבארצות אשכנז ופולוניה שהן קרות אינו מצוי בזמן הפסח, לא הורגלו לקחתו לחובת מצות מרור, או מפני שלא היו בקיין בטיב פתרון שמות הירקות כאנשי ארצות הקרובות לארץ ישראל ובבל, לא ידעו מה הוא, ולקחו הקריין שהוא תמכא לפי דעת מקצת חכמים, ונפק מיניה חורבא, כי הן רבים עתה עם הארץ שאינם אוכלין אפי' כחצי זית מחמת חורפיה, ושהוא מזיק באכילתו חי, ומבטלים מצות מרור. ואף החרדים אל דבר ה' ואוכלים כזית מהקריין מסתכנים בו, כי באמת במקום שחזרת שהוא האלטיגא סלאט שכיח כמו בערי אמשטרדם והמבורג ושאר ערי אשכנז, אף שהוא עודנו קטן מאוד, קורא אני על הקריין סכנה ואין בו מצוה. וכל אשר נגע אלקים בלבו יקיים מצוה כתיקנה ויקנה האלטוגא סאלאט לשם מצות מרור אף אם הוא ביוקר.

אך, ה'חתם סופר' בתשובותיו (או"ח קלב) יצא להגן בעד המנהג, היות ובחסא רוחשים עשרות תולעים וקשה לבדוקם, והיות וכך היה המנהג בכל הדורות יש להשאיר את המנהג הישן, וכה כתב:

ואודות מצות מרור בפסח, אמת נכון הדבר מה שכתב החכם צבי, והכי נהגו כל רבותי זצ"ל ואנו נוהגים אחריהם, אך רגיל אני לדרוש בשבת הגדול מי שאין לו אנשים מיוחדים מסוימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותם מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי פסח ואינם ניכרים לחלושי ראות, על כן מי שאין לו בביתו מי שיבדקנו כראוי, טוב ליקח התמכא שקורין קריין. ואם הוא נמנה שלישי במשנה והחסא הוא הראשון ומצוה מן המובחר, מכל מקום חלילה להכשיל בלאו או בלאוין הרבה אפילו בספק משום קיום עשה דרבנן, דמרור בזמן הזה דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים שניהם על ידי תמכא שקורין קריין, ואם יש רמז בחסא דחס רחמנא עלן, אנו נאמר דתמכא ר"ת ת'מיד מ'ספרים כ'בוד א'ל.

כמו"כ כתבו פוסקים רבים להעדיף את החריין המסורתי על השאלאט, היות והחריין חריפה מאוד ומזכירה את המרירות של ירקות המרורים, משא"כ החסה מתוקה. במשמרת שלום (קוידנוב, סוף סי' לה) הוסיף לכתוב להעדיף לכתחילה את ה'תמכא' על פני ה'שאלאטיין' הן מהטעם הזה שהשאלאטיין אינם מרירים והן משום שלא מצאנו בפוסקים שנחלקו על זיהוי התמכא [שלשיטתו הוא החריין, וא"כ לטענתו כל הפוסקים סבורים שהחריין הוא אחד מחמשת הירקות הכשרים, למרות סימן הגמרא] ואילו לגבי זיהוי החזרת-החסא מצינו מחלוקת בפוסקים אם הכוונה ל'שאלאטיין' או ל'זערזיך', וכן משום שיש ספק איזה מין 'שאלאטיין' הוא המרור.

החזו"א הפסיק באכילת החריין, היות ואינה מחמשת הירקות המובאות במשנה, והיה אומר שיש לאכול את החסה שנשאר הרבה זמן בשדה והתחיל להיות מריר במקצת, והיות ולא היה לו חסה מרירה נהג לאכול את ירקות העולשין, וכן נהג הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

הזערזיך

בפולין היו שנהגו לאכול נבטים מרירים הנקראים 'ז'ערז'יך', שלדעת הלבוש הוא החזרת השנויה במשנה, וכך הם דברי הרה"ק מהרצ"א מדינוב זצ"ל (דרך פיקודיך, מ"ע י, מעשה, יב - יג):

הירקות שיוצאין ידי חובה בהם במצות מרור, הרבה מהם אינם מצויים בינינו, ורוב אנשים במדינות הללו אוכלין חזרת הוא הנקרא חרי"ץ בלשון אשכנז, והנה הוא חריץ וחזק מאוד ואינם יכולים לאכול כזית... הירק שקורין שלאטי"ץ יוצאין בו שפיר ידי חובת המצוה... וכן הירק שקורין זערז"ך, מהראוי להדר אחריהם כי אינם חריפים כל כך, ויהיה יכול לקיים המצוה כתיקונה לאכול כזית בבת אחת, ויברך עליהם.

חרוסת

במשנה (פסחים י, ג) נכתב שמביאים לפני המסובים חרוסת, ונחלקו שם תנאים אם החרוסת הוא משום מצוה או לטיבול בעלמא. וכה כתוב שם:

הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין, אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר בר צדוק אומר: מצוה.

בגמרא (שם קטז, א) ביארו שהסיבה להבאת החרוסת הוא, היות והמרור מר מאוד ויש בו סכנת 'קפא' (ארס או תולעים), לכן נהגו להביא חרוסת כדי להטביל בו את המרור ולהחליש את חוזק הקפא. ולדעת ראב"צ מצוה לאכול חרוסת זכר לתפוח או זכר לטיט.

אופן עשיית החרוסת

בגמרא שם כתוב:

אמר אביי הלכך צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה, לקהוייה זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט אמר רבי אלעזר בר' צדוק כך היו אומרים תגרי חרץ שבידו שלם בואו וטלו לכם תבלין למצוה.

מהגמרא מבואר שיש לעשותו סמך וחמוץ, סמך זכר לטיט וחמוץ זכר לתפוח, וכמו"כ הכניסו בו תבלינים שונים, אך לא נתבאר מאלו חומרים עשו את החרוסת. מתוך המובאות הרבות בגמרא אנו מבינים שבכל השנה כולה נהגו להכניס קמח לתוך החרוסת, אך היות ובחרוסת היה גם מים לא היה אפשר להכניס בו קמח בפסח. בגמרא פסחים מובא גם שחרוסת היה חריף מאוד ולכן אם נפל לתוכו קמח יאכלנו מיד טרם יחמץ.

בסידור רע"ג מבאר שהחרוסת הוא מה שקרוי בלשונם חיל"ק והיא עשויה מתמרים. וכן הובא בהגדת "הלילה הזה-הגדת הגאונים והרמב"ם" על אופן הכנת החרוסת בתמרים, אגוזים ושומשמן. באירופה עשאוהו משקדים, רימונים, תפוחים ואגסים וכדו' כדי שייצא חמצמן וסמך, והוסיפו לו תבלינים חריפים.

מהרי"ל עשה סימן לדברים שמכניסים לחרוסת "ובחרושת אב"ן ובחרושת" ע"ץ", דהיינו שאת החרוסת עושים מחמשה דברים: א' ינגבער (=זנגוויל, תבלין חריף), ב' ארן (=אגסים, שעושים את הטעם החמצמן והסמך), ג' ים (=אגוזים), ד' פל (=תפוחים, תפקידם שווה לאגסים), ז' ממערינג (=קינמון).

עיי' בשו"ת עין חנוך סימן ח'.

כזית

מצות מרור, כשאר מצוות שבתורה, יש שיעור לאכילתה, והוא בכזית. וכפי שהיא פשוט לשון המשנה (פסחים לט): "ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח... ומצטרפין לכזית..."

וכן נפסק להלכה בשו"ע (תעג, ה): "אלו ירקות שיוצאים בהם... וכולם מצטרפים לכזית, שהוא השיעור שלהם..." וכן (תעה, א): "... ואחר כך יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת..."

מי שאי אפשר לו בכזית

ודנו הפוסקים אודות מי שמתקשה לאכול כזית שלם של מרור, האם יאכל מרור פחות מכזית, והאם יוצא ידי חובתו באכילה זו. במיוחד נתעוררה שאלה זו בארצות אירופה, שעיקר אכילתם ממני המרור היה ה'חריץ', אשר מחמת חריפותו, היו רבים המתקשים לאכול ממנו שיעור הראוי. ועל כן דנו הפוסקים כיצד עליהם לנהוג למעשה במצוה זו.

דעת הפוסקים המחמירין

דעת הרבה מן הפוסקים, דשיעור 'כזית' הוא לעכובא, וכאשר אוכל פחות משיעור זה אינו יוצא ידי חובתו. ואם כי יש ענין שיאכל על כל פנים קצת מרור, שירגיש בעצמו טעם מרירות (ח"י תעג, כא. וש"א), מכל מקום אינו מקיים בזה מצות אכילת מרור, ואינו יכול לברך ברכת "על אכילת מרור".

וכפי שהגדיר זאת הרה"ק מהרצ"א מדינוב זצ"ל (דרך פיקודיך, מ"ע ט, חלק המעשה אות יב): "... רוב אנשים במדינות הללו אוכלין... הנקרא חרי"ץ בלשון אשכנז, והנה הוא חריץ וחזק מאוד, ואינם יכולים לאכול כזית, ואפילו מי שאוכל כזית אינו אוכל בבת אחת, על כן יש ליזהר בזה, דהיינו מי שמשער בעצמו שלא יאכל כזית בבת אחת לא יברך דהוה ברכה לבטלה".

וכן נקט הרה"ק בעל 'דברי חיים' מצאנז זצ"ל (שו"ת דברי חיים או"ח ח"א כה): "... גם במרור אין מצוה מן התורה כלל בפחות מכזית... ולכן הדבר ברור דאין חיוב לאכול פחות מכזית הן מצה והן מרור". (וכן נקטו האחרונים ראה שו"ע הרב תעג, לא. מ"ב שם מג).

דעת הפוסקים המקילין

הרה"ק מהר"ש מבעלזא זי"ע הקיל בעניין זה, וכפי שמביא בשמו בספר 'טעמי המנהגים' (עניני פסח, סי' תקט, בהערות): "ושמעתי מאדמו"ר הרה"צ הקדוש מאלעסק זצוק"ל, שהרה"צ הקדוש מסטרעליסק זללה"ה אכל גם כן דבר מועט מהמרור. גם שמעתי מאנשים יראים ושלמים ששמעו מפיו הקדוש של הרב הצדיק הקדוש מהר"י מבעלזא זצוק"ל, שאמר בשם אביו הרה"צ הקדוש זללה"ה, שאנשים החלושים בטבעם יכולים לאכול דבר מועט ממרור ולברך עליו".

וכן מעיד רש"ם הכהן (שו"ת הנ"ל), שהראה את מכתבו של מהרי"ד מבעלזא זי"ע בו הורה לחסיד אחד לאכול פחות מכזית ולברך עליו, לפני בנו כ"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע, "והיה חשוב בעיניו זה המכתב. ואמר לי שאמר זה לאחיו, ש"ב הגה"צ בוצ"ק הק' ע"ה רשכבה"ג שלשלת היוחסין אספקלריא המאירה מן אדמו"ר ר' אהרן רוקח שליט"א מבעלזא, והיה חשוב בעיניו גם כן זה המכתב. ואמר לי שפעם א' עמד זקינו ה"ה דודי הרה"ק מן ר"י מבעלזא זללה"ה, ואמר: 'אבי מורי' ה"ה הרה"ק המ' שר שלום מבעלזא זללה"ה] היה פוסק, והוא אמר שאין צריך לאכול כזית מרור בפסח" (=כשאנו יכול לאכול כזית שלם, כמובן).

ואכן יש מעידים שכן נהג מהרי"ד ז"ע (מובא בספר 'ראשי בשמים' - שדי חמד החדש. להג"ר יוסף שמעון פאללאק זצ"ל מערכת הב', סו"ס קעב): "... ובמקומות שהתמכא חזק כל כך, ששמענו וראינו שהיו מתחסדים ואוכלים כזית כשיעור של הנודע ביהודה³² וכמעט שנתעלפו. ועיני ראו ולא זר, כשהייתי כמה פעמים אצל אדמו"ר רשכבה"ג (=מרן מהרי"ד ז"ע) בחג הפסח, והיו מסובין שם מאוכלי שולחנו קרוב לאלף איש, ומהם חסידים ואנשי מעשה, והיו חולקים לכל אחד ואחד מן התמכא פחות מכזית, ואכלו ענוים ושבעו".

ומעיד עוד (ראשי בשמים הנ"ל, סי' רסז): "... וכמו שהעיד לי איש נאמן רוח ששמע מפה קדוש אדמו"ר הגה"ק מו"ה יושע זצ"ל וזת"ע מבעלזא לביל פסח, עת הסב על הסדר, דהמתחסדים ואוכלים כזית מרור ומסתכנים רח"ל, עתידים ליתן את הדין...".

אף מבית מדרשו של הרה"ק ר' נפתלי צבי מראפשיץ זי"ע וצאצאיו אחריו, יצאה הוראה דומה, דהחלושים יכולים לצאת ידי חובתם באכילת מרור פחות מכזית, ולברך על זה.

נכדו הרה"ק בעל 'אמרי נועם' מדזיקוב זצ"ל אף ערך תשובה באריכות לברר שיטה זו להלכה (נדפסה בשו"ת בסוף 'אמרי נועם' על המועדים. סי' ג), ובסיום דבריו כותב: "וכן היה נוהג אא"ז הרב הצדיק מראפשיץ זצ"ל, שהיה אוכל פחות מכזית ומברך עליו, וחכמתו עמדה לו".

הרה"ק ר' שלמה מבאבוב זצ"ל (אז עדיין אב"ד ווישניצא), יצא חוצץ נגד תשובתו של דודו (אביו הרה"ק ר' מאיר נתן זצ"ל בנו של הרה"ק מצאנז זצ"ל, היה חתנו של הרה"ק ר' אליעזר מדזיקוב זצ"ל - אביו של ה'אמרי נועם'). ואם כי דעתו היתה מסכמת שמי שחלוש שיאכל עכ"פ פחות מכזית, מכל מקום לא התיר לברך על זה. (ככל הנראה בעקבות פסקו של זקינו ה'דברי חיים' זצ"ל, שהובא לעיל). וכאשר נדפסה תשובת ה'אמרי נועם', ערך הוא תשובה לסתור את כל ראיותיו, ושלחם לכל גדולי ופוסקי גאליצא בדורו שיחוו דעתם על הפסק האמור.

חלק מן התשובות נשתיירו בידינו כפי שנדפסו בספריהם, וכך זכינו לתשובות רבות בדברי הפוסקים שפלפלו בכל הסברות בסוגיא זו. ואכן חלק גדול מהתשובות שנזכיר במאמרו, מקורם בפולמוס זה. ראה בשו"ת מהר"ש ענגיל (חלק ד, סי' ב), בשו"ת בית יצחק (שמעלקיש, בהשמטות סוף חיו"ד), שו"ת מהרי"א הלוי (לר' יצחק אהרן ב"ד מרדכי זאב איטנגא, ח"א סי' קמג).

ומעניין לציין את המובא בשו"ת ש"ם הכהן הנ"ל, ששמע מאת נכדו כ"ק האדמו"ר רבי שלמה (השני) מבאבוב זצ"ל, שלמרות כל דברי שו"ת הנ"ל, מ"מ למעשה היה זקינו הרה"ק מהר"ש זצ"ל מקיל באכילת מרור, שלא להצריך בו שיעור. וזאת בעקבות הוראת זקינו הרה"ק ר' אליעזר מדזיקוב זצ"ל להקל בדבר, עיי"ש.

ואכן בעקבות תשובות אלו, היה המנהג בגאליצא להקל. וכפי שמעיד על כך בספר 'ארץ צבי' (להגאון רבי אריה צבי פראמער מקאזיגלוב. סי' פה): "שמעתי בשם הרה"ק ר' שלום מבעלז זצ"ל, שהורה לאכול פחות מכזית מרור ולברך עליו 'על אכילת מרור', וכן הורו הרה"ק מראפשיץ זצ"ל והה"ק משינווא זצ"ל, והדבר מפורסם בכל מדינת גאליציה...".

בעקבות הוראות אלו נדרשו רבים מן הפוסקים במשך הדורות לסוגיא זו, והראו פנים כל אחד לפי דרכו לכאן ולכאן, אך אנו כדרכנו לא נכנס לעומקה של סוגיא זו.

כורך

מנהג הכריכה

מקור הכריכה הוא בגמרא פסחים (קטו, א), כדי לעשות פשרה בין ב' דעות האמוראים:

אמר רבינא אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן הכי אמר הלל משמיה דגמרא לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור

כל אחד מהמסבים לוקח כזית מן המצה השלישית עם כזית מרור וכורכם יחד, אוכלים בהסבה ובלי ברכה. לפני אכלו אומר:

זָכַרְנוּ לְמִקְדָּשׁ כְּהִלָּל. בֵּן עֲשֵׂה הַלֵּל בְּזֶמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָיָים, הָיָה כּוֹרֵךְ מִצֵּה וּמִרְרָה וְאוֹכֵל בְּיַחַד, לְקָיָים מֵה שֶׁנֶּאֱמָר: עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֵאָכְלֶהוּ.

דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה דאורייתא ואפילו למ"ד מצות אין מבטלות זו את זו ה"מ דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתא מאן תנא דשמעת ל' מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו אמר רבי יוחנן חולקין עליו חביריו על הלל דתניא יכול יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מתקין לה רב אשי אי הכי מאי אפילו אלא אמר רב אשי האי תנא הכי קתני יכול לא יצא בהו ידי חובתו אא"כ כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן מברך על אכילת מצה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל.

³² הכוונה לשיטת הנודע ביהודה (צל"ח פסחים קטז): - שיתכן שנתקטנו הביצים של זמננו מן הביצים שהיו בימי חז"ל, ולכן כדי לצאת ידי חובת המצוה, יש לקחת שיעור כפול מן הגודל כיום, מה שמכונה כיום "שיעור חזון איש".

לפני אכילת הכריכה נהגו לומר נוסח מיוחד. בנוסח זה ביאר עורך הסדר לכל המסובין את סיבת אכילת הכריכה. היו שנהגו לומר נוסח קל ופשוט 'זכר למקדש כהלל' והיו שנהגו לומר נוסח אחר 'כן עשה הלל בזמן שביהמ"ק היה קיים' (הובא בסרע"ג). כיום שולבו בהגדות שתי הנוסחאות יחדיו ונוסף הקטע 'לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו'.

קטע אחרון זה עורר דיון נרחב בין האחרונים כיון שפסוק זה נכתב על פסח שני ולא על פסח ראשון. להלן כתבה שפורסמה בקובץ 'החוקר' שנה שניה, חוברת ב-ג, שי"ל בווינה, תרנ"ד.

בכל ההגדות שלנו הנוסחא (כדברי הגמ' פסחים ק"ט ע"א וזבחים ע"ט ע"א): זכר למקדש כהלל וכו' שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט, יא) אבל בכתב יד (הנמצא בעיר Bern בהשווייץ, כאשר הודיע נוסע אחד בה"אזראליט" היו"ל במאינץ שנת 1875 נומ' 38 ע' 852) הנוסחא: שנאמר ומצות על מרורים יאכלוהו (שמות יב, ח). הפסוק האחרון נאמר על פסח ראשון או פסח מצרים, אבל הפסוק הראשון נאמר על פסח שני וע"כ בלי ספק נוסחתנו היא הישרה, כי בזמן הזה כלנו טמאי מתים וגם אנחנו רחוקים בדרך ואין לנו בית המקדש והמנהג לכוון מצות ומרורים הוא רק זכר למקדש, וע"כ מובא הפסוק מספר הפקודים אשר נאמר רק על טמא נפש ועל רחוק בדרך³³. אבל גם מצד חקי הלשון והדקדוק ראוי לעניינו הפסוק מס' הפקודים יותר מהפסוק בס' שמות, כי בהפסוק בפ' בהעלתך נסדרו המלות מצות ומרורים זו אחר זו כאלו הן מחוברות יחד, אבל בהפסוק בפ' בא נפרדו המלות וזה סדורן: ומצות על מרורים ואין בהן רמז לכרכם יחדיו, כי בצדק אומר בעל מנחה בלולה (שמות שם) וז"ל: ורצונו בעל מצות (הוא טעות הדפוס וצ"ל: בעל מרורים) כמו ויבאו האנשים על הנשים, ולא אמר עם ללמד שאינו חובה שיהא כורכם יחד, ר"ל שתי המלות נפרדו ע"י על ותרגומו "נעבסט" אבל לא להיות מחוברים לאחד, רק שיאכל מצות וגם מרורים ואם נפרדו ע"י עם אז היתה ההוראה להיות כרוכים יחד, ע"כ סמך הלל מנהגו על הפסוק בס' הפקודים כי שם נסדרו המלות "מצות ומרורים" בלי מלה ביניהם.

שולחן עורך

אכילת ביצים

אוכלים ושותים הסעודה הערוכה ונוהגים לאכול תחלה ביצים מבשלות. ולא יאכל יותר מדי, שלא תהיה עליו אכילת אפיקומן אכילה גסה.

צפון

אחר גמר הסעודה לוקח כל אחד מהמסובים כזית מהמצה שהיתה צפונה לאפיקומן ואוכל ממנה כזית בהסבה. וצריך לאכלה קודם חצות הלילה.

ברך

מוזגים כוס שלישי ומברכים ברכת המזון.

שיר המעלות: בשוב יהוה את שיבת ציון היינו בחלמים. אז ימלא שחוק פינו ולשונו רנה. אז יאמרו בגוים: הגדיל יהוה לעשות עם אלה. הגדיל יהוה לעשות עמנו, היינו שומחים. שובה יהוה את שביתנו באפיקים בנגב. הזרעים בדרמה, ברנה יקצרו. הלחם ילך ובכה נשא משך הזרע, בא יבא ברנה נשא אלמתי.

שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן. המזמן מתחיל:

רבותי, נברך. / הב לן ונברך / רבותי, מיר ווילין פגענשיין [לאשכנזים] / רבותי, ולימו דיר פֿרֿכה [לאיטליינים]

המסבים עונים:

יהי שם יהוה מברך מעתה ועד עולם.

המזמן אומר:

ברשות מרנן ורננן ורבותי, נברך [אלהינו] שאכלנו משלו.

המסבים עונים:

³³ האגדה החסידית מספרת על חסיד אחד ששהה בסדרו של האדמו"ר רבי שלום מבעלזא זצ"ל ושמע ממנו דבר תורה על פיסקה זאת, שלמה אומרים את הפסוק מפסח שני ולא מפסח ראשון, אלא שאנו מקווים לאכול עוד השנה את הפסח בפסח שני, ולכן אנו מתפללים שנזכה עוד השנה לאכול את הפסח בפסח שני 'על מצות ומרורים'. לאחר החג חזר החסיד לביתו ועבר דרך העיר לבוב-למברג, ונכנס לרבו של העיר הגאון הגדול רבי יוסף שאול נתנזון זצ"ל והציע פניו את דברי התורה שאמר האדמו"ר בליל הסדר, והעיר לו הגאון כי לכאורה מקריבים בפסח שני רק אלו שלא היה ביכולתם להקריב עם כל הקהל בפסח ראשון, ולא מסתבר שאם יבנה ביהמ"ק בין פסח ראשון לשני יקריבו כל ישראל בפסח שני. כשחזר החסיד הזה לרבו בפעם הבאה, הציע את השגת רב העיר למברג על דבריו, ותמה האדמו"ר שאישתמיטתיה לגאון ירושלמי מפורש, בו כתוב שאף אם כל ישראל לא הקריבו בפסח ראשון יקריבו כל הקהל בפסח שני, ונמצאים דבריו תואמים.

ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

המזמן חוזר ואומר

ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם הן את העולם כלו בטובו בהן בחסד וברחמים הוא נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו, ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד. בעבור שמו הגדול, כי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל, ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יהוה הן את הכל.

נודה לך יהוה אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו יהוה אלהינו מארץ מצרים, ופדיתנו מבית עבדים, ועל ברייתך שחתמת בבשרנו, ועל תורתך שלמדנו, ועל חקך שהודעתנו, ועל חיים חן וחסד שהונגתנו, ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה: ועל הכל יהוה אלהינו אנתנו מודים לך ומברכים אותך, יתברך שמו בפי כל חי תמיד לעולם ועד: כפתוב, ואכלת ושבעת וברכת את יהוה אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ברוך אתה יהוה על הארץ ועל המזון:

רחם נא יהוה אלהינו על ישראל עמו ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמו עלינו: אלהינו אבינו, רענו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרויחנו, וחרונו לנו יהוה אלהינו מהרה מכל צרותינו. ונא אל תצריכנו יהוה אלהינו, לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם, כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה, שלא גבול ולא נכלם לעולם ועד.

בשבת מוסיפים:

רצה והחליצנו יהוה אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה. כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבת בו ולנוח בו באהבה במצות רצונך. וברצונך הנית לנו יהוה אלהינו שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. והראנו יהוה אלהינו בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים עיר קדשך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות.

אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו, וזכרון אבותינו, וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון ירושלים עיר קדשך, וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך, לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים, לחיים ולשלום ביום חג המצות הזה וזכרנו יהוה אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחסנו ורחם עלינו והושיענו, כי אליך ענינו, כי אל מלך חנון ורחום אתה.

ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו. ברוך אתה יהוה בונה ברחמי ירושלים. אמן.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, האל אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גאלנו יוצרנו קדושו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל שבכל יום ויום הוא המטיב, הוא המטיב לנו. הוא גמלנו הוא גמלנו הוא גמלנו לעד, לחן ולחסד ולרחמים ולרוח הצלה והצלתה, ברכה וישועה נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים וחיים ושלום וכל טוב, ומכל טוב לעולם על יחסרנו.

הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ. הרחמן הוא ישתבח לדור דורים, ויתפאר בנו לעד ולנצח נצחים, ויתהדר בנו לעד ולעולמי עולמים. הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד. הרחמן הוא ישבור עלנו מעל צוארנו, והוא יוליכנו קוממיות לארצנו. הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הזה, ועל שלחן זה שאכלנו עליו. הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב, ויבשר לנו בשורות טובות וישועות ונחמות.

הרחמן הוא יברך את (אבי מורי) (בעל הבית הזה. ואת) (אמי מורתי) (בעלת הבית הזה), אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל אשר להם. אותנו ואת כל אשר לנו, כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל, בן יברך אותנו כלנו יחד בברכה שלמה, ונאמר, אמן.

במרום ילמדו עליהם ועלינו וכות שתהא למשמרת שלום. ונשא ברכה מאת יהוה, וצדקה מאלהי ישענו, ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

בשבת: הַרְחֵמֶן הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׂבָלוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לַחַיִּי הָעוֹלָמִים.

הַרְחֵמֶן הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׂבָלוֹ טוֹב. (יוֹם שְׂבָלוֹ אֲרוּךְ. יוֹם שְׂצָדִיקִים יוֹשְׁבִים וְעֲטֹרוֹתֵיהֶם בְּרָאשֵׁיהֶם וְנִהְנִים מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה וַיְהִי חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם)

הַרְחֵמֶן הוּא יִזְכְּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא. מְגִדוֹל יְשׁוּעוֹת מִלְּבֹו וְעֵשָׂה חֶסֶד לְמֹשִׁיחוֹ לְדוֹר וּלְדוֹר עַד עוֹלָם. עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֵׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאֻמּוֹ, אָמֵן.

יִרְאוּ אֶת יְהוָה קִדְשׁוֹ, כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו. כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעֲבֹו, וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב. הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. הוֹתֵחַ אֶת יָדָךְ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן. בְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בִּיהוָה, וְהָיָה יְהוָה מְבֹטָחוֹ. נַעַר הָיִיתִי גַם זָקֵנְתִי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נִעְזֵב, וְזָרְעוֹ מִבְּקֵשׁ לַחֵם. יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, יְהוָה יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם.

הִנְנִי מוֹכֵן וּמְזַמֵּן לְקִים מַצּוֹת בּוֹס שְׁלִישִׁי שֶׁהוּא כְּנֻגַּד בְּשׁוֹרֶת הַיְשׁוּעָה, שֶׁאִמָּר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל וּנְאֻלָּתִי אֶתְכֶם בְּזָרְעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדוּלִים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן.

שׁוֹתִים בַּהֲסָבַת שְׁמַאל

הלל

כּוֹס שֶׁל אֱלֹהִים

פּוֹתָחִים הַדֶּלֶת

שִׁפְךָ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נֹוֶהוּ הַשָּׁמַיִם.

שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם וְעָמְדָה וַחֲרוֹן אַפְּךָ יִשִּׁיגֵם.
תִּרְדֹּף בְּאֵף וּתְשַׁמִּידֵם מִתַּחַת שָׁמַיִם יְהוָה.
סוֹגְרִים הַדֶּלֶת

פְּתִיחַת הַדֶּלֶת

שְׁפוֹךְ חֲמַתְךָ

אִמִּירַת פִּסְקִי שְׁפוֹךְ חֲמַתְךָ כַּהֲקִדְמָה
וּפְתִיחַ לַהֲלֵל וּפֶרֶק לֹא לֵנוּ ה' לֹא לֵנוּ

הלל המצרי

לֹא לָנוּ, יְהוָה, לֹא לָנוּ, כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד, עַל חֶסֶדְךָ, עַל אֲמַתְךָ. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם: אֵיזָה נָא אֱלֹהֵיהֶם? וְאֵלֵינוּ בְּשָׁמַיִם, כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה. עֲצִבְיָהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יָדֵי אָדָם. פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, עֵינִים לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ. אָזְנוֹת לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ, אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחֹוּ. יָדֵיהֶם וְלֹא יִמְשֹׁוּ, רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִהְלְכוּ, לֹא יִהְיוּ בְּגִרּוֹנָם. כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֹשִׂיהֶם, כָּל אֲשֶׁר בִּטַּח בָּהֶם. יִשְׂרָאֵל בִּטַּח בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא. בֵּית אֲהֶרֶן בִּטַּחוֹ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא. יִרְאִי יְהוָה בִּטַּחוֹ בִּיהוָה, עֲזָרָם וּמִגְנָם הוּא.

יְהוָה וְכִרְנוּ יִבְרַךְ. יִבְרַךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל, יִבְרַךְ אֶת בֵּית אֲהֶרֶן, יִבְרַךְ יִרְאֵי יְהוָה, הַקְּטָנִים עִם הַגְּדֹלִים. יִסַּף יְהוָה עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה, עֲשֵׂה שְׁמִים וְאֶרֶץ. הַשְּׁמִים שְׁמִים לַיהוָה וְהָאֶרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם. לֹא חֲמַתִּים יִהְלְלוּ יְהוָה וְלֹא כָּל יְרֵדֵי דוֹמָה. וְאֵנְחָנוּ נִבְרַךְ יְהוָה מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. הַלְלוּיָהּ.

אֶהְבֶּתִּי כִּי יִשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹלִי, תַּחֲנוּגִי. כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבִימִי אֶקְרָא. אֶפְפוּנִי חֲבֵלֵי מוֹת וּמִצָּרִי שְׂאוֹל מִצְאוֹנִי, צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא. וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא: אֵנָּה יְהוָה מִלְּטָה נַפְשִׁי! חֲנוּן יְהוָה וְצָדִיק, וְאֵלֵינוּ מִרְחָם. שִׁמְרֵ פִתְאִים יְהוָה, דְּלִתִּי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ. שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחֶיךָ, כִּי יְהוָה גָּמַל עֲלֵיךְ. כִּי חָלַצְתָּ נַפְשִׁי מִמוֹת, אֶת עֵינִי מִן דְּמָעָה, אֶת רַגְלִי מִדָּחִי. אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים. הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אֲנִי עֲנִיתִי מְאֹד. אֲנִי אֲמַרְתִּי בַּחֲפוּזִי: כָּל הָאָדָם כַּזֶּב.

מָה אֲשִׁיב לַיהוָה כָּל תַּגְּמוּלוֹהִי עָלַי. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא. נִדְרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ. יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמּוֹתָה לַחֲסִידָיו. אֵנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי עֲבָדְךָ, אֲנִי עֲבָדְךָ בְּן אֲמַתְךָ, פְּתַחַת לְמוֹסְרִי. לֵךְ אֲזַכֵּחַ זְכַח תּוֹדָה וּבִשְׁם יְהוָה אֶקְרָא. נִדְרֵי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נִגְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ. בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה, בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַיִם. הַלְלוּיָהּ.

הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם, שִׁבְחוּהוּ כָּל הָאֲמִים. כִּי גִבֹּר עֲלֵינוּ חֶסֶד, וְאַמַּת יְהוָה לְעוֹלָם. הַלְלוּיָהּ.

הודו לַיהוה בִּי טוֹב. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֱהֱרָן. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְהוָה. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:

מִן הַמִּצַּר קִרְאתִי יְהוָה, עֲנֵנִי בְּמִרְחַב יְהוָה לִי, לֹא אִירָא – מִה יַעֲשֶׂה לִי אֱדָם? יְהוָה לִי בְּעֹזְרִי וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאִי. טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה מִבְּמַטָּח בְּאֶדָם. טוֹב לַחֲסוֹת בִּיהוָה מִבְּמַטָּח בְּגִדִּיכֶם. כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה בִּי אֲמִילֵם. סְבוּנִי גַם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה בִּי אֲמִילֵם. סְבוּנִי כְּדַבְרִים, דַּעֲכוּ בְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יְהוָה בִּי אֲמִילֵם. דַּחֲה דַחֲתִנִּי לִנְפֹל, וַיהוָה עֲזָרְנִי. עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה לִי לִישׁוּעָה. קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאֶהְלִי צְדִיקִים: יְמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל, יְמִין יְהוָה רֹמְמָה, יְמִין יְהוָה עֲשֶׂה חֵיל. לֹא אָמוּת בִּי אֲחִיָּה, וְאֶסְפָּר מַעֲשֵׂי יְהוָה. יִסֹּר יִסְרֵנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי. פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק, אֲבֹא בָם, אוֹדֶה יְהוָה. זֶה הַשַּׁעַר לַיהוָה, צְדִיקִים יָבֹאוּ בוֹ. אוֹדֶה בִּי עֲנִיתִנִּי וְתַהֲי לִי לִישׁוּעָה. אוֹדֶה בִּי עֲנִיתִנִּי וְתַהֲי לִי לִישׁוּעָה. אֲבָן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ פִּנֵּה. אֲבָן מֵאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ פִּנֵּה. מֵאֵת יְהוָה הִיתָה זֹאת הַיָּמָּה וְזֹאת הַיָּמָּה נִפְלְאָה בְּעֵינֵינוּ.

אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא: אָנָּה יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָא:
 אָנָּה יְהוָה הַצִּלִּיחָה נָא: אָנָּה יְהוָה הַצִּלִּיחָה נָא:

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה, בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה, בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה. אֵל יְהוָה וַיָּאֵר לָנוּ. אֶסְרוּ חַג בְּעֵבְתִּים עַד קִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵל יְהוָה וַיָּאֵר לָנוּ. אֶסְרוּ חַג בְּעֵבְתִּים עַד קִרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֵלֵי אֲתָה וְאוֹדֶה, אֱלֹהֵי – אֶרֻמְמֶךָ. אֵלֵי אֲתָה וְאוֹדֶה, אֱלֹהֵי – אֶרֻמְמֶךָ. הוֹדוּ לַיהוָה בִּי טוֹב, בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. הוֹדוּ לַיהוָה בִּי טוֹב, בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד.

יִחְלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשִׂיךָ, וְחִסְדֶּיךָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְכָל עֲמָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרָנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ, וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ, וַיְרַמְּמוּ וַיַּעֲרִיצוּ, וַיִּקְדִּישׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ, מְלַכְנוּ. בִּי לָךְ טוֹב לַחֲדוֹת וּלְשִׁמְךָ נֶאֱחָה לְזִמְרָה, בִּי מַעֲוֹלָם וְעַד עוֹלָם אֲתָה אֵל.

הלל הגדול

הוֹדוּ לַיהוָה בִּי-טוֹב. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 הוֹדוּ לַאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 הוֹדוּ לְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לַעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבָדוֹ. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לַעֲשֶׂה הַשָּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל-הַמָּיִם. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לַעֲשֶׂה אוֹרִים גְּדִלִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 אֶת הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשֶׁלֶת בַּלַּיְלָה. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְמַכָּה מִצְרַיִם בְּכַבְרֵיהֶם. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָה. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְגִזְרוֹר יָם-סוּף לַגִּזְרִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַהֲעֵבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַנַּעַר פָּרְעֹה וַחֲבִילוֹ בַּיָּם סוּף. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְמוֹלִיד עַמּוֹ בְּמִדְבָּר. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְמַכָּה מְלָכִים גְּדִלִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אֲדִירִים. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַלְעֹז מֶלֶךְ הַבָּשָׁן. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַנִּתֵּן אֶרֶץ לְנַחֲלָה. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 שֶׁבִּשְׁפָּלָנוּ זָכַר לָנוּ. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:
 וַיַּפְרְקֵנוּ מִצְרֵינוּ. בִּי לְעוֹלָם חֶסֶד:

נותן לחם לכל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הַשָּׁמַיִם. כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

ברכת השיר

נִשְׁמַת כָּל חַי תִּבְרָךְ אֶת שְׁמֶךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תִּפְאַר וּתְרוֹמָם וְכָרֶךְ, מְלַכְנוּ, תְּמִיד. מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל, וּמַבְלִעַדִּיד אֵין לָנוּ מִלֶּךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ, פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמַפְרִיחַ וּמַרְחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מִלֶּךְ אֵלָּא אַתָּה. אֱלֹהֵי הָרֵאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, אֱלֹהֵי כָל בְּרִיּוֹת, אֲדוֹן כָּל תּוֹלְדוֹת, הַמְחַלֵּל בְּרַב הַתְּשַׁבְּחוֹת, הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְהִי לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן – הַמַּעֲוֵר יְשָׁנִים וְהַמְקִיץ נִרְדָּמִים, וְהַמְשִׁיחַ אֱלֹמִים וְהַמְתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְהוֹזֵקֵם כְּפּוֹפִים. לֶךְ לְבָרֶךְ אֲנַחְנוּ מוֹדִים.

אֱלֹהֵינוּ מִלֵּא שִׁירָה בָּיָם, וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה בְּהַמּוֹן זָלִיו, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שֹׁבַח בְּמִרְחַבֵי רִקְיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת בְּשִׁמְשׁ וּבִיָּרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קָלוֹת כְּאַיִלוֹת – אֵין אֲנַחְנוּ מְסַפִּיקִים לַהֲוֹדוֹת לֶךְ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וּלְבָרֶךְ, אֶת שְׁמֶךָ עַל אַחַת, מֵאֵלֶּף, אֵלֶּפֶי אֵלֶּפִים וְרַבֵּי רַבְבוֹת פַּעַמִּים, הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ. מְמַצֵּרִים גְּאֻלָּתֵנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וּמַבִּית עֲבָדִים פְּדִיתֵנוּ, בְּרַעֲב וְזִנְתָנוּ וּבִשְׁבַע כִּלְכַלְתָּנוּ, מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדְּבַר מְלֻטָתָנוּ, וּמִחֲלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דָּלִיתָנוּ. עַד הִנֵּה עֲזָרוֹנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוֹנוּ חֲסִדֶיךָ, וְאֵל תִּשְׁשָׁנוּ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, לְנֶצַח. עַל בֶּן אֲבָרָם שֶׁפִּלְגֵת בָּנוּ וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַת בְּאַפֵּינוּ וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַת בְּפִינוּ – הֵן הֵם יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבַּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיַּקְדִּישׁוּ וַיְמַלִּיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מְלַכְנוּ. כִּי כָּל פֶּה לֶךְ יוֹדֶה, וְכָל לִשׁוֹן לֶךְ תִּשְׁבַּח, וְכָל בָּרֶךְ לֶךְ תִּכְרַע, וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְכָל לִבָּבוֹת יִירָאוּךָ, וְכָל קֶרֶב וּכְלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, כְּדָבָר שֶׁכָּתוּב, כָּל עֲצַמְתִּי תִאֲמַרְנָה: יְהוָה, מִי כִמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מִחֻזַּק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֲבִיוֹן מִגִּזְלוֹ. מִי יְדָמָה לֶךְ וּמִי יִשׁוּה לֶךְ וּמִי יַעֲרֶךְ לֶךְ הָאֵל הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֲלִיוֹן, קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ. נִהְלָלְךָ וְנִשְׁבַּחְךָ וְנִפְאֲרְךָ וְנִבְרָךְ אֶת שֵׁם קִדְשְׁךָ, בְּאִמּוֹר: לְדוֹר, בְּרַכִּי נַפְשִׁי אֶת יְהוָה וְכָל קֶרֶבִי אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ.

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֲזָךְ, הַגָּדוֹל בְּכְבוֹד שְׁמֶךָ, הַגִּבּוֹר לְנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוּתֶיךָ, הַמְלִיךָ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רֵם וְנִשְׂאָ. שׁוֹכֵן עַד מְרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב: רִנְנוּ צְדִיקִים בַּיהוָה, לִישְׁרִים נְאֻמָּה תִהְיֶה.

בְּפִי יִשְׁרִים תִּתְהַלֵּל
וּבִדְבָרֵי צְדִיקִים תִּתְבָּרֵךְ
וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמֵם
וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדֵּשׁ

וּבְמִקְהֵלוֹת רַבְבוֹת עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפַּאֵר שְׁמֶךָ, מְלַכְנוּ, בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, שֶׁכֵּן חוֹבֶת כָּל הַיְּצוּרִים לְפָנֶיךָ, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, לַהֲוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח, לְפַאֵר לְרוֹמֵם לְהַדָּר לְבָרֶךְ, לַעֲלֶה וּלְקַלֵּם עַל כָּל דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת הַדּוֹר בֶּן יִשִּׁי עֲבָדֶךָ, מְשִׁיחֶךָ.

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלַכְנוּ, הָאֵל הַמְלִיךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, כִּי לֶךְ נְאֻמָּה, יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיר וְשִׁבְחָה, הֵלֵל וְזִמְרָה, עֲזָ וּמִמְשָׁלָה, נֶצַח, גְּדֻלָּה וְגִבּוֹרָה, תִּהְיֶה וְתִפְאֲרָה, קִדְשָׁה וּמְלָכוּת, בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מְעַתָּה וְעַד עוֹלָם. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֵל מְלִיךְ גָּדוֹל בְּתִשְׁבָּחוֹת, אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת, הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה, מִלֶּךְ אֵל חַי הָעוֹלָמִים.

הֲנִי מוֹכֵן וּמוֹמֵן לְקִנְיָ מַצּוֹת בּוֹם רִבְעִי שֶׁהוּא כִנְגֵד בְּשׁוֹרֶת הַיְּשׁוּעָה, שְׁאִמֵּר הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל וּלְקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לְכֶם לְאֱלֹהִים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן.

ושוּתָה בְּהִסִּיבַת שְׁמָאֵל

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם, עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן, עַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהַנְחֵלָתָ לְאֲבוֹתֵינוּ לְאָכַל מִפְרִיָּהּ וּלְשַׁבֵּעַ מִטּוֹבָה רַחֵם נָא ד' אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבִּיחֶךָ וְעַל הַיְכָלֶךָ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשִׁמְחָנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנִאֲכַל מִפְרִיָּהּ וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָהּ וְנִבְרָךְ עָלֶיךָ בְּקִדְשָׁהּ וּבְמַהֲרָהּ (בִּשְׁבַת: וְרָצָה וְהִחְלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה) וְשִׁמְחָנוּ בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה, כִּי אַתָּה יְהוָה טוֹב וּמְטִיב לְכָל וְנוֹדֶה לֶךְ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן.

נרצה-הפיוטים שלאחר הסדר

ספירת העומר בליל ב' של פסח

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על ספירת העומר.

היום יום אחד בעומר / לעומר.

בליל שני של פסח, אור לט"ז ניסן מתחילים לספור את ספירת העומר. המנהג העתיק היתה לספור אחר מעריב כבכל לילה. החסידים שהיו אמונים על כתבי האר"י הנהיגו לספור לאחר הסדר, היות ובכתבי האר"י מבואר למה מתחילים לספור רק למחרת הפסח ולא בפסח ע"פ קבלה, שהסדרים מורים על גודל מוחין הנשפעים בליל הסדר, והספירה מורה על קטנות מוחין שמגיע רק אחר עריכת הסדר. ביאור זה היה נכון רק באר"י - מקום מגורי האר"י, ואילו בחו"ל אין שייך עניין זה, ונתבלבל כל הסדר, ועל כן הנהיגו החסידים לספור רק לאחר שגמרו את כל ענייני הסדרים. יש חסידים הנוהגים לספור במנין לאחר עריכת סדר ויש שסופרים בביתם עם בני משפחתם.

חסל סידור פסח

חסל סידור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחקתו, כאשר זכינו לסדר אותו, בן נזכה לעשותו.

זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה, בקרוב נהל נטעי כנה, פדוים לציון ברנה.

לשנה הבאה בירושלים.

בארץ ישראל אומרים:

לשנה הבאה בירושלים הבנויה.

פיוט זה הוא חלק מפיוט 'א-ל אלה-י הרוחות' לרבי יוסף טוב שלם לשבת הגדול, ושורבב להגדות.

אחר פיוט זה מוסיפים קטע 'לשנה הבאה בירושלים'.

את הפיוט נהגו לומר לאחר עריכת כל הסדר, לאחר אמירת הפיוטים...

ויהי בחצי הלילה
בליל ראשון אומרים:

ובכן ויהי בחצי הלילה

אז רוב נסים הפלאת בלילה,
בראש אשמורת זה הלילה,
גר צדק נצחתו בנחלק לו לילה,
ויהי בחצי הלילה.
דנת מלך גרר בחלום הלילה,
הפחדת ארמי באמש לילה,
וישר ישראל למלאך ויוכל לו לילה,
ויהי בחצי הלילה.
זרע בכורי פתרום מחצת בחצי הלילה,
חילם לא מצאו בקומם בלילה,
מיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה,
ויהי בחצי הלילה.
יעץ מתרחף לנופף אווי, הובשת פגריו בלילה,
קרע בל ומצבו באישון לילה,
לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה,
ויהי בחצי הלילה.
משתפר בכלי קדש נהרג בו בלילה,
נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה,
שנאה נטר אנגי וכתב ספרים בלילה,
ויהי בחצי הלילה.
עוררת נצחך עליו בנדר שנת לילה,
פורה תדרוך לשומר מה מלילה,

צָרַח בְּשׁוֹמֵר וְשָׁח אֶת־אֵת בִּקְרָה וְגַם לִילָה,
וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה.
קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה,
רָם הוֹדַע כִּי לֶךְ הַיּוֹם אַף לֶךְ הַלַּיְלָה,
שׁוֹמְרִים הַפֶּקֶד לְעִירָךְ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה,
תִּנְאִיר כְּאוֹר יוֹם חֲשֹכֶת לַיְלָה,
וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה.

אֲמִין גְּבוּרֹתֶיךָ
בְּלִיל שְׁנֵי אֲוִמְרִים:

וּבְכֵן וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח

אֲמִין גְּבוּרֹתֶיךָ הַפְּלֹאֶת בַּפֶּסַח,
בְּרֹאשׁ כָּל מוֹעֲדוֹת נִשְׁאֵת פֶּסַח,
גְּלִית לְאַזְרָחֵי חֲצוֹת לַיִל פֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

דִּלְתִּיו דְּפִקְתָּ כָּחֵם הַיּוֹם בַּפֶּסַח,
הִסְעִיד נּוֹצְצִים עֲגוֹת מִצּוֹת בַּפֶּסַח,
וְאֵל הַבִּקְרָה רִץ זָכַר לְשׁוֹר עֲרֹךְ פֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

זוֹעֵמוּ סְדוּמִים וְלוֹהֲטוּ בְּאֵשׁ בַּפֶּסַח,
חֲלִין לוֹט מֵהֶם וּמִצּוֹת אֶפֶה בִּקְיָן פֶּסַח,
מֵאֲטָאֵת אֲדָמַת מֶרֶץ וְנֶפֶשׁ בְּעֶבְרֶךְ בַּפֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

יְהִי רֹאשׁ כָּל אוֹן מִחֲצֵת בְּלִיל שְׁמוֹר פֶּסַח,
כְּבִיר, עַל בֶּן בְּכוֹר פֶּסַח בְּדָם פֶּסַח,
לְבִלְתִּי תַת מִשְׁחִית לְבֹא בַּפֶּתַח בַּפֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

מְסֻנֶּה סִנְיָה בְּעֵתוֹתֵי פֶסַח,
נִשְׁמְדָה מִדִּין בְּצִלְלֵי שְׁעוֹרֵי עֶמֶר פֶּסַח,
שׁוֹרְפוֹ מִשְׁמָנֵי פוֹל וְלוֹד בִּיקְדָה יְקוֹד פֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

עוֹד הַיּוֹם בְּנֵב לְעִמּוֹד עַד נֶעֱזֶה עוֹנֵת פֶּסַח,
פֶּסֶט יָד כְּתֻבָּה לְקַעֲקֹעַ צוֹל בַּפֶּסַח,
צִפָּה הַצִּפִּית עֲרוּךְ חֲשִׁלְהוֹן בַּפֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

קָהַל כְּנֶסֶת הַדָּסָה לְשִׁלֵּשׁ צוּם בַּפֶּסַח,
רֹאשׁ מִבֵּית רִשְׁעָה מִחֲצֵת בְּעִין חֲמִשִּׁים בַּפֶּסַח,
שְׁתֵּי אֵלֶּה רִנֵּעַ תְּבִיאָה לְעוֹצִית בַּפֶּסַח,
תַּעֲזוּ יָדָךְ וְתִרְוֹם יְמִינְךָ כְּלִיל הַתְּקַדֵּשׁ חֵג פֶּסַח,
וְאֲמַרְתֶּם זְבַח פֶּסַח.

כי לו נאה
בי לו נאה כי לו יאה.

אדיר במלוקה, בחור בהלכה, גדודיו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

דגול במלוקה, הדור בהלכה, ותיקיו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

זכאי במלוקה, חסין בהלכה טפסריו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

יחיד במלוקה, בביר בהלכה למודיו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

מושל במלוקה, נזרא בהלכה סביביו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

עניו במלוקה, פודה בהלכה צדיקיו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

קדוש במלוקה, רחום בהלכה שנאניו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

תקיף במלוקה, תומך בהלכה תמימיו יאמרו לו:
לך ולך, לך כי לך, לך אף לך, לך יהיה הממלכה, כי לו נאה, כי לו יאה.

אדיר הוא יבנה

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. במהרה, במהרה, בימינו בקרוב. אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.
בחור הוא, גדול הוא, דגול הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב.
אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.

הדור הוא, ותיק הוא, זכאי הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב.
אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.

חסיד הוא, טהור הוא, יחיד הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב.
אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.

בביר הוא, למוד הוא, מלך הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב.
אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.

נזרא הוא, שגיב הוא, עוזו הוא יבנה ביתו בקרוב.
במהרה, במהרה, בימינו בקרוב.
אל בנה, אל בנה, בנה ביתך בקרוב.

פֹּדֶה הוּא, צָדִיק הוּא, קָדוֹשׁ הוּא יְבִנֶּה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב.

רְחוּם הוּא, שְׂדֵי הוּא, תִּקְיָף הוּא יְבִנֶּה בֵּיתוֹ בְּקֶרֶב.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקֶרֶב.
אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה, אֵל בְּנֵה בֵּיתְךָ בְּקֶרֶב.

אלמעכטיגער גאט

אחד מי יודע

אחד מי יודע

אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ?
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ : שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ?
שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ?
שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ?
אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ: אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ?
חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ: חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

שֵׁשׁ מִי יוֹדֵעַ?
שֵׁשׁ אֲנִי יוֹדֵעַ: שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ?
שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ?
שְׁמוֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ: שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלְחָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ?
תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ: תִּשְׁעָה יָרְחֵי לְדָה, שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלְחָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ?
עֶשְׂרֵה אֲנִי יוֹדֵעַ: עֶשְׂרֵה דְּבָרֵי אֱלֹהִים, תִּשְׁעָה יָרְחֵי לְדָה, שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלְחָה, שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבֻתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָהוֹת, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ

אחד עשר מי יודע?

אחד עשר אני יודע: אחד עשר בוכביא, עשרה דבריא, תשעה ירחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבטא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ

שנים עשר מי יודע?

שנים עשר אני יודע: שנים עשר שבטיא, אחד עשר בוכביא, עשרה דבריא, תשעה ירחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבטא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ

שלשה עשר מי יודע?

שלשה עשר אני יודע: שלשה עשר מדיא. שנים עשר שבטיא, אחד עשר בוכביא, עשרה דבריא, תשעה ירחי לדה, שמונה ימי מילה, שבעה ימי שבטא, ששה סדרי משנה, חמשה חומשי תורה, ארבע אמהות, שלשה אבות, שני לחות הברית, אחד אלהינו שבשמים ובארץ

חד גדיא

חד גדיא, חד גדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא שונרא ואכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא כלבא ונשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא חומרא והכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא נורא ושרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מיא וכבה לנורא, דשרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא תורא ושתה למיא, דכבה לנורא, דשרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא השוחט ושחט לתורא, דשתה למיא, דכבה לנורא, דשרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא מלאך המות ושחט לשוחט, דשחט לתורא, דשתה למיא, דכבה לנורא, דשרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

ואתא הקדוש ברוך הוא ושחט למלאך המות, דשחט לשוחט, דשחט לתורא, דשתה למיא, דכבה לנורא, דשרף לחומרא, דהכה לכלבא, דנשף לשונרא, דאכלה לגדיא, דובין אבא בתרי זוזי, חד גדיא, חד גדיא.

תרגום השירים לאדיש

שיר השירים